

देश, समाज, धर्म, वगैरे जैन अने जैनेतर साहित्यची विवृणित.

पुस्तक ९ मुं.]

मे. जून-१९१८.

[अंक ११-१२.

तनी,

व्यवस्थापक.

रा. मणिकान्त मोहनदास पाट्टरकर.

रा. देशव ड. शै.

विषयदर्शन.

विषय.	लेखक.	पृष्ठ.
१. वाक्यविलय...	योगनिष्ठ निरालं ओ बुद्धिसागरमण्डित...	२४५
२. अष्टमर अने अष्टिसा धर्म...	देशव ड. शै...	२४६
३. विद्वत्तयां योगेना केतकाक ईरहारी...	...	२४७
४. मल्ली आडेवती रत्नमण्डुपु...	रा. जगन्मन नानाभाऊ प्रभाकर...	२४४
५. मन्नागर स्तोत्र...	रा. पोपटलास केवणवडे शाह...	२५८
६. श्री कणवखीनु' अतिवासािक दृष्टिओ अवसोकेन अने तेनी आवश्यक्ता.	रा. नगीनदास जेडावाल मोदी ...	२६३
७. जगन्मनगरी...	रा. आशुराव गणुपतराम इजिर भी. जे...	२६७
८. अमेरिकन जावना ...	रा. धुनीवाल रसिकलास परिभ भी. जे.	२७४
९. विवमरनां दर्शन...	"सतार" ...	२७७
१०. साभरभती सुषुद्धिखण्डु कव्य ...	देशव ड. शै...	२७८
११. हे भगर भीलता नहि ...	संपादक पाट्टरकर ...	२७९
१२. रवीकर अने अग्निप्राय...	देशव ड. शै...	२८०
१३. निष...	...	२८२

श्री अर्धात्म ज्ञानप्रसारक मंडळ तरुंची

शकः—रा. शंकरदास दाढालाडी कापडीया.

सु.—अमदावाद.

जम-वर्ष ओकना हा. १-४-०. छुटके नकलना जे आना.

श्रीमद् मुद्रसागर प्रथम भागाना-प्रगत थयेसा ग्रन्थो.

ग्रन्थांक.	पृष्ठ.	डी. ३. आ. प।
०. लज्जन सभ्रह भाग १ श्रे... ..	२०८	०-८-०
१. अध्यात्म व्याख्यान भाग... ..	२०५	०-४-०
२. लज्जन सभ्रह भाग २ जे... ..	३३५	०-८-०
३. लज्जन सभ्रह भाग ३ जे... ..	२९५	०-८-०
४. समाश्रितकर्म*	३४०	०-६-०
५. अनुभवपवित्रशीख... ..	२४८	०-८-०
६. आत्म प्रदीप	३१५	०-८-०
७. लज्जन सभ्रह भाग ४ श्रे... ..	३०४	०-८-०
८. परमात्मदर्शन	४३२	०-१२-०
९. परमात्मज्ञेयति	५००	०-१२-०
१०. तरवर्षिण्डु	२३०	०-४-०
११. शुष्मानुसंग (आवृत्ति भील)... ..	२४	०-१-६
१२. १३. लज्जन सभ्रह भाग ५ श्रे तथा गानदीपिका	१६०	०-६-०
१४. तीर्थयात्रातुं विमान (आवृत्ति भील)... ..	६४	०-१-०
१५. अध्यात्म लज्जन सभ्रह	१६०	०-६-०
१६. सुरभोध... ..	१७२	०-४-०
१७. तत्त्वगानदीपिका*... ..	१२४	०-६-०
१८. गडुंकी सभ्रह	११२	०-३-०
१९. श्रावक धर्म स्वरूप भाग १ श्रे (आवृत्ति भील)*	४०	०-१-०
२०. ,, ,, भाग २ जे (आवृत्ति भील)... ..	४०	०-१-०
२१. लज्जन पदसभ्रह भाग १ श्रे... ..	१०८	०-१२-०
२२. वचनाभूत... ..	३८८	०-१४-०
२३. योगदीपक... ..	२६८	०-१४-०
२४. जैन ऐतिहासिक संसभाभा... ..	४०८	१-०-०
२५. अध्यात्मशान्ति (आवृत्ति भील)	१३२	०-३-०
२६. आनन्दधन पदसभ्रह भावार्थ... ..	८०८	२-०-५
२७. काव्यसभ्रह भाग ७ श्रे	१४२	०-८-०
२८. जैन धर्मती प्राचीन अने आर्वाचीन स्थिति ६६	६६	०-२-०
२९. प्रसारपाग अत्रि... ..	२८७	०-६-०

*आ नीशानीवाजा ग्रन्थो शीलक नथी.

ग्रन्थ नीचला-स्थगोधी वेवाञ्ज मजरी.

१. अभद्रवाद—सुद्विप्रभा आशीस—डे. रीचीरीड.
२. सुभाड—मेसर्स मेवळ हीरल्लनी डं.—डे. पाण्डुरवी.
३. पुना—शेठ नीरवर्ध डं.—डे. वेताल पीठ.

દેશ, સમાજ, ધર્મ વગેરે જૈન જ્ઞાને જૈનેતર સાહિત્યથી વિભૂષિત.

પુસ્તક ૧ સું.]

મે: જૂન-૧૯૧૮.

[અંક ૧૧-૧૨.

સમાધિલય.

- સમાધિલય લાગીરે, આનંદલન પરખાયો;
 અજહળ જ્યોતિ જાગીરે, ત્રિદાનંદ ઘર ખાયો;
 ધરી ધારણા ધ્યાન ધર્યું નિજ, તન્મયતા ધર્ષ આજ;
 પ્રહાર-ધર્મા આસન પૂર્યું, પારયો ભુવનનું રાજ;
 સુખસાગરની લહેરોરે, દેખી ગહુ હરખાયો. સમાધિ. ૧
- હરલું ફરલું ખાલું પીલું, કરું સર્વ વ્યવહાર;
 અન્તર સુરતા અન્તર રહેતી, લય લાગી નિર્ધાર;
 ઉલટી આંખે દેખ્યુંરે, કહી ન જાયો હું આર્યો. સમાધિ. ૨
- જન્મ મરણ નહિ મુજને જાણ્યું, નિશ્ચયનયથી ખેશ;
 કર્મલગી વ્યવહારહશા છે, આનંદ ધ્યાને હમેશ;
 સિદ્ધ બુદ્ધ, સ્વામીરે, દયા ગંગ ઘટ ન્હાયો. સમાધિ. ૩
- ત્રિપુટી કાશીની અંદર, નિર્મલ આતમ જ્યોત;
 આતમ શંકર મહાદેવજી, દેખતાં ઉદ્યોત;
 યનના મેળા મળીયારે, આનંદ રામ રામ છાયો. સમાધિ. ૪
- જાણ્યું અનુભવ્યું મન નિશ્ચય, છું આનંદ સ્વરૂપ;
 સમભાવે અન્તરમાં ખેલું, નાવે ભવલય ધૂપ;
 સુયોગશમના ધ્યાનેરે, બુદ્ધિસાગર ઘટ આયો. સમાધિ. ૫

યોગનિષ્ઠ સૂનિરાજશ્રી બુદ્ધિસાગર સૂરિજી.

અકબર અને અહિંસા ધર્મ.

પ્રાતઃસ્મરણીય સમ્રાટ્ અકબરનું નામ ઓળખાવવું નહીં પડે. ઇતિહાસથી અનભિજ્ઞ કે ઇતિહાસના રસજ્ઞો નહીં એવા લોકોએ પણ, જીવનના કોઈ વિરલ પ્રસંગે અકબરનું નામ સાંભળ્યું હશે.

અને સમ્રાટના નામનો યશ કદાચ તેમણે મારેલા અનેક સુદ્ધ પ્રસંગોએ અપાળ્યો હશે. તથાપિ તેમના નામનું, તેમના અવતારનું, તેમના આસ્તિત્વનું મહત્ત્વ તો સમગ્રિ ભાવનાથી સુકત સનાતન ધર્મોવલગ્ની તેમના વર્તન દ્વારાજ અંકાયું છે.

ઉત્તરવસ્થામાં સમ્રાટ્ અકબરે સાગ્ર આર્યને છાજે એવાં ઘણાં કાર્યો કરેલાં. અને હિંદુ કે ઈસ્લામ વર્ગ એ શહેનશાહથી સદા સંતુષ્ટ રહેતો, આજે પણ અકબરનું યશસ્વી જીવન બધી કોમોમાં આદરથી વંચાય છે; જો કે અકબરનો જન્મ ઈસ્લામિક કૃતિમાં થયો હતો.

મુખ્યત્વે કરીને અંગ્રેજી, બંગાળી, મરાઠી, હિંદી અને ગુર્જર ભાષામાં અકબરનું જીવન અને જીવનની રૂપરેખા લિન્ન લિન્ન દૃષ્ટિએ લખાએલ છે. હજી નવી કલમે એ જૂનું જીવન લખાયાં નાંચ છે.

આમ એક તરફથી અકબરનાં જીવન લખાય છે, તો બીજી તરફથી ‘મારતવર્ષ’ જેવા પ્રતિષ્ઠિત બંગાળી માસિક પત્રમાં “અકબર નિરક્ષર હતા કે કેમ ?” એ પ્રશ્નની આલોચના-પ્રત્યાલોચના કરવા સાઝ કેટલાક સમર્થ ઇતિહાસજ્ઞ કટિબદ્ધ થઈ રહ્યા છે ! ઐતિહાસિક વિષયની વિશેષતા વાસ્તે આ પ્રકારના પ્રયાસો આશીર્વાદ રૂપ છે.

શહેનશાહ અકબરના જીવનવ્રતનો પરિચય કરાવનાર જેટલા અંગ્રેજી ભાષામાં ગ્રંથો પ્રકટ થયા છે, તેમાં હાલ એક નવા ગ્રંથનું ઉમેરણ થયું છે. તે ગ્રંથનું નામ “અકબર” છે, અને તેના લેખકનું નામ ડો. બિન્નેન્ન્ટ સ્મિથ છે.

સ્મિથ સાહેબે પ્રસ્તુત ગ્રંથ તૈયાર કરવામાં હદ્દ બાળી છે. અત્યાર સુધી જેટલા અંગ્રેજી ગ્રંથો, અકબરના જીવન સાથે સંબંધ પસાવનાર પ્રકટ થયા છે, તે સઘળાના ગંભીર અવલોકન પછી આ ગ્રંથ તૈયાર થયો છે. એટલુંજ નહીં પણ ઇતર લેખકોએ અકબર વિષે પ્રતિષાદન કરેલું મહત્ત્વ અને માહિતી ઉપરાંત સ્મિથ સાહેબે કેટલીક નવી પ્રસાદી રજી કરી છે,—તેને અઘાપિ પર્યંત કેઈ પણ પશ્ચિમના વિદ્વાને નહિરમાં મુકી નહતી. આહીં એકાદ વરતુ ઉતારીશં.

સ્મિધ સાહેબે પોતાના ગ્રંથના પાન ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૯, ૨૬૨, ૨૬૩, ૩૩૫, ૩૩૬ અને ૩૫૧ વગેરેમાં “ શહેનશાહ અકબરના હૃદય પર જૈનોએ અને ખાસ કરીને તે કાળના જૈનાચાર્ય શ્રી હીરવિજયસુરિજીએ કેવો પ્રભાવ ખાડયો હતો. ” તેનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. તેમણે અનેક પ્રમાણોસરની સિદ્ધ હલીલો સાથે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે કે:—

“ *અકબરને માંસાહાર પર નજીવીજ રૂચિ રહેતી અને તેમણે પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં જ્યારથી જૈનોના સહવાસમાં તે ગ્યાબ્યા, ત્યારથી તે માંસાહાર છોડીજ દીધો. ”

હકીકત આટલીજ નથી. જૈનાચાર્યોના ગાઠ પરિચયમાં જેમ જેમ સમ્રાટ આવતા ગયા તેમ તેમ તેમના વિચારોમાં પણ ઘણું પરિવર્તન થયું હતું. તેનું સુંદર ચિત્ર સ્મિધ સાહેબે ઉતારેલું છે. માંસાહારને લગતા વિચારોના પણ ઉલ્લેખ તેમણે કર્યો છે; થોડાક નમુનાની અહીં નોંધ લઈશું.

સ્મિધ સાહેબ લખે છે:—

(૧) અકબરની એવી દૃઢ માન્યતા બંધાઈ હતી, કે “ માંસાહારીઓને માંસ લક્ષણની એવી તો લક્ષણ પડી જાય છે કે જે તે લોકોને દુઃખી થયું પડતું ના હોત, તો તેઓ પોતાની જાતને પણ કરડી ખાવા લલચ્યાત ! ”

(૨) અકબર પોતાની કિશોરાવસ્થામાં જ્યારે જ્યારે માંસ સંધવાની આજ્ઞા ફરમાવતો, ત્યારે પણ તેને ખાસ આનંદ તો નહતો જ થતો. અને તૈયાર થયેલા તેવા ભોજન પર તેની રૂચિ પણ બહુ ઓછી રહેતી. દરમિયાન માંસને અંગે જન્મતી વિચાર પરંપરામાંથી તેની વૃત્તિ પણ રક્ષણની આવશ્યકતા તરફ વળી, અને ત્યાર પછી માંસાહારનો તેણે હમેશને માટે ત્યાગ કર્યો.

(૩) શહેનશાહ અકબરે પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં, તેના રાજ્યાભિષેકની મંગલ તારીખના મહોત્સવ પ્રસંગે જાહેર રીતે પ્રભુ પ્રાર્થના કરેલી, તેમાં આવા શબ્દો પણ હતા:—“ દયાળુ પિતા ! અમારૂં આ વર્ષ નિર્વિધને વહી ગયું તે માટે તારો ઉપકાર માનીએ છીએ અને આવતા વર્ષ માટે પ્રાર્થાએ છીએ, કે અમને માંસાહારથી અલગ રાખ કે જેથી આયુષ્ય વર્ષ આનંદમાં વહે. ”

(૪) ખાટકી-કસાઈ કે મચ્છીમાર લોકો પ્રત્યે અકબરને બહુ અણુ-જમો રહેતો. તે લોકોનાં રહેઠાણ વિષે અકબરે ઠંડેરા પીટાવેલો કે “ કસાઈ, મચ્છીમાર અને એજ કેટિના અન્ય જેમનો ધર્મો દેવળ હિંસાજ કરવાનો:

* (He cared little for flesh food, and gave up the use of it entirely in the later years of his life, when he came under Jain influence.) Page 535.

હોય, તેમને વાસ્તે રહેવાનાં સ્થળ, વરતીથી છેક છેટે રાખવાં. અને અન્ય વરતીના સહવાસમાં તેઓ ન આવે તેને ગાટે દંડ-સબનો પ્રબંધ રચાશે.”

(૫) અકબરે એક સ્થળે એમ પણ કહ્યું છે કે:-માનવીએ પોતાના ઉદ્ધરમાં અન્ય પ્રાણીઓની કબર નહીં બનાવવી જોઈએ.”

જીવહયાનો સંપૂર્ણ રંગ લાગ્યા સિવાય શહેનશાહ અકબરના આવા સિદ્ધાંતો બંધાય નહીં.

સ્મિથ સાહેબે એક ખીલ ખાખત પણ લક્ષમાં લીધી છે. અને તે ખાખત પર આપણી દૃષ્ટિ હ્યાં વગર નહીં રહે: પિનહેયર્સ (Pinheirs) નામના એક ટુર્ગિઝ પાદરીને સ્મિથ સાહેબે એક પત્ર તા. ૩ સપ્ટેમ્બર ૧૬૧૫ ને રોજ લાહોરથી લખેલો તે હાલમાં પ્રકટ થયો છે. તે પત્રમાં એક આ વાક્ય પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે:-

“ He follows the sect of the Jainas. ”

(Verlei) Page 262.

મતલબ કે અકબર જૈન સિદ્ધાંતોનો અનુયાયી છે. આમ લખી તેમણે કેટલાંક પ્રમાણે પણ પત્રમાં ટાંક્યાં છે.

પ્રસ્તુત નકલની પ્રાપ્તિ માટે હાલ પ્રયત્નો થાય છે અને પ્રયત્ન જો ફળે તો અકબરનો જૈની સંબંધને લગતો નવો પ્રકાશ આપણને બાજુવા મળે—આપણે એમજ ઈચ્છીશું. આ પત્ર જે સમયે લખાયો હતો તે સમયમાં શ્રી વિજયસેનસૂરિજી લાહોરમાં અકબરની સાથે રહેતા હતા.

સ્મિથ સાહેબે “ અકબર ” વાળાજ અંધમાં કેટલીક ખીલ ખાખતોનો સમાવેશ કરેલો છે. અને તે “ શ્રી હીરવિજયસૂરિજી અને શહેનશાહ અકબરના સંબંધમાં ” લીધી બદ્ધ છે. “ The Jain Teachers of Akber ” નામનો એક લેખ જે R. G. Bhandarkar Commemoration Volume માં પ્રકટ થયો છે, તેનો હિંદી અનુવાદ શ્રી વખતમાં થયો એવી આશા થરાય છે, આમ થતાં ઘણી અપ્રસિદ્ધ ખાખતો અકબરના સંબંધમાં આપણે બાજી શકીશું.

નવા હિંદી માસિક “ ધર્મોલ્કય ” ના તંત્રીજીની એક નોંધ ઉપરથી આ હકીકત લખી શકાઈ છે.

કેશવ હ. શેક,

ખિટનમાં થયેલા કેટલાક ફેરફારો.

* * ખ્રિટિશ અને હિન્દી વિક્રમના તા. ૩૦ મી એપ્રિલના અંકમાં નવીન પ્રકાશ ફેક્ટો પ્રસ્તુત પ્રાસંગિક લેખ પ્રકટ થયે હતો. અમારા પત્રના વાચકો વાસ્તે અહીં તેને ઉપકાર સાથે ઉતારી લખ્યે છીએ.

લડાઇતું બીચું વર્ષ પૂરું થયું, ત્યારે ખિટનમાં જીવંતની નહાની નહાની બાબતોમાં પણ ફેરફારો દેખાવા લાગ્યા. દીવાસળીની ડાબલીઓની અછત થઈ, અને આગગાડીમાં એક ખીડી પીનાર બીબનો પાસેથી દીવાસળીની ડાબલી માગે, તે “અસહ્ય” ગણાવા લાગ્યું. વર્તમાનપત્રો નહાનાં થવા લાગ્યાં, દીવાલો ઉપર ચોડાતાં છાયાં અદૃશ્ય થયાં, અને તેને બદલે વેચનારાઓ ચાકથી લખવા માંડ્યા. કેટલીક આગગાડીઓ ચાલતી બંધ થઈ, સ્ટેશનો પણ બંધ થયાં, અને માઇલોના માઇલો સુધી પાટા ઉખેડીને પશ્ચિમ મોખરાની પાછળ લાઇને બાંધવા સારૂ મોકલવામાં આવ્યા. ખાંડની અછત થઈ, અને ધીમે ધીમે આની દુકાનોમાં પરિચારિકાઓ પૂછવા લાગી, કે “આપને ખાંડ બેઇએ ?” છતાં “હા” પાડનારને તે ચોડા પ્રમાણમાં અપાવા લાગી.

બાનગી મેજબાનીઓ અપાતી લગલગ બંધ પડી; અને કોઈવાર અપાતી, જો તેમાં ઉત્સાહ દેખાતો નહીં. કપડાં સીવનારાઓનો ઉદ્યોગ ચાલુ રહેલો, પણ સૈને જીનાં કપડાંથી નિલાવવાની સલાહ મળતી.

વેપારીઓ ઘરાકોએ ખરીદેલા માલનાં પાર્સલો બની શકે એવું હોય ત્યારે તેઓ પોતે ઉઠાવી બંધ એવે આગ્રહ કરતા; અને કોઈ ઘરાક પાર્સલ લઈ જવાની ના પાડે, તે તે ક્યારે પહોંચતું કરી શકાયે, તે તારીખ આપવાની ના પાડતા. પરાંની ઘણી શેરીઓમાં સારી સ્થિતિના માણસો પોતાની ખરીદીઓ પોતેજ વહી જતા દેખાતા. સાધારણ કામકાજ માટે હોડતા છોકરાઓ દાડગોળો બનાવવાનાં કારખાનાંઓમાં દાખલ થયેલા; અને એ વર્ગની છોકરીઓ ખાઈસીકલો ઉપર ફરતી થયેલી. ઘરમાં કામકાજ માટે નોકરોની અછત થયેલી.

નાટકશાળાઓમાં સાંજનાં પોશાક પહેરવો, એ “અસહ્ય” ગણાવા લાગ્યું; અને નાટકશાળાઓનાં ખાણું અરાકય થઈ પડ્યાં. મોટર ગાડીઓ મૂકી છાંડવામાં અથવા વેચી નાંખવામાં આવી. બિહસ્કીમાં વધારે પાણી આપવા લાગ્યું, અને છતાં તેની કિંમત ઠર મહિને વધતી રહી.

ટપાલના કાગળો ઓછા આપવા માંડ્યા. અને તેની વહામતીમાં ઘટાડો થયો. હલકારાઓમાં માત્ર ઘરડા આહરીઓ રહ્યા, કે જેઓ પેટીઓ સાફ કરતા

અને ભારે પાર્સલો ઉઠાવી જતા. ટપાલના અને તારના કામમાં સ્ત્રીઓ દાખલ થઈ. તાર લઈ જનારા છોકરાઓ ઉદ્યોગોમાં દાખલ થયા, અને તેમને મહંના સુસારા મળવા માંડ્યા. લેખકો, કડિયાઓ, ગવૈયાઓ, વગેરેની શેણ યોછી થઈ.

રેલવેની સુસાફરી અજબડવાળી તથા ખર્ચાળ થઈ. દૂર જતી ગાડીઓમાં ખોરાકની વ્યવસ્થા અંધ પડી, એટલે ઉતાડૂઓ ભાતું સાથે સાખા લાગ્યા. ફરતી નાટક મંડળીઓની હાડમારીઓમાં વધારો થયો. જંકશને ઉપર તેમને કલાકોના કલાકો સુધી ખેરી રહેવું પડતું. તેમને “રીઝર્ડ” ડબ્બા મળી શકતા નહીં, અને માલ પણ સલામતીમાં પહોંચવા બાબત અંદેશો રહેતો. પરદેશની સુસાફરી બહુ મહત્ત્વનું કામ હોય તેમનાથીજ બની શકે એવું થયેલું. સખમરીનના લયથી જેઓ ન અટકતા, તેમને પરવાના મેળવવાની સુરકેલીથી અટકવું પડતું.

લંડનની શેરીઓમાં પણ સુસાફરી સુરકેલ થયેલી, કચરણકે ઓગિનબસ ગાડીઓને પેટ્રોલ અસુક પ્રમાણમાંજ મળી શકતું. પેટ્રોલની આછતને લીધે મોટર ગાડીઓ પણ યોછી દોડતી, એટલે મુની હખની યોડાગાડીઓ પાછી ચાલતી થયેલી.

તહેવારો પળાતા નહીં. ઉત્સવના દિવસો આવતા, પણ કામ નિરંતર ચાલુ રાખવું પડતું. તહેવાર ન મળવાથી અને સુસાફરી ન બનવાથી એ અનિષ્ટ વાતોનો વધારો થયેલો. સ્ત્રીઓ અને યુરૂષો કોકેનનો વધારો ઉપયોગ કરવા લાગ્યાં અને લવિખ્ય કહેનારાઓની શેણ વધી. પાસે કોકેન હોય તેની અપરાધમાં ગણના થવા લાગી, અને તે માટે ૧૦૦ પૌંડના દંડની તથા છ મહિનાની કેદની સજા હતી. લવિખ્ય કહેનારાઓમાંના ઘણા ઉપર કોર્ટોમાં કામ ચાલેલું, પણ તેથી તેમનો ધંધો અંધ પડેલો નહીં.

ધરેધર ફરનાર ફેરિયાઓ અદૃશ્ય થયેલા અને શેરીઓમાં દીવારાળીઓ વગેરે ન્હાની વસ્તુઓ વેચનારા દેખાતા નહીં. લડાઈને લીધે એ વર્ગના માણસો પણ કામે લાગી ગયેલા.

સત્ય રક્ષણના કાયદાથી જે ઘણી વસ્તુઓ કરવાની મના થયેલી, તેમાંની કેટલીક નીચે પ્રમાણે હતી:—

કોઈ પણ વીસીમાં, રેલવેના ડબ્બામાં, કે આઉર સ્થાનમાં તોડાનો અથવા લશ્કરી બાબતો સંબંધી વાત.

કંઈ લશ્કરી હીલચાલ અથવા યોજનાને ઓદિશ્યલ ન હોય તેના હ વાલ કહેવાં.

એવું કંઈ દહેવું, કે જેથી જોડાના સાલુલ સરકારી આલેસા નોડન ન હોવા છતાં છે, એવું સાલુલનારને લાગે.

ગોલું કંઈ કહેવું અથવા કરવું, કે જેથી મિત્રરાજ્યોનાં લશ્કરો ઉપર આક્ષેપ થાય, અથવા તટસ્થ રાજ્યોની સાથેના દેશના સંબંધને હાનિ પહોંચે.

કોઈ એપેલિનની ચડાઈની કે બ્રિટિશોને થયેલા નુકસાનની આધાર વગરની અફવા કહેવી.

કોઈ ખલાસીને પૂછવું કે તે કયા વહાણમાં છે, અથવા કોઈ સિપાઈને પૂછવું, કે તેનું લશ્કર કયાં ગોઠવાયેલું છે.

બ્રહ્મને ખબર ન હોય, તેવી કોઈ વાત કોઈ અમલદારને પૂછવી.

લશ્કરી પ્રદેશમાં રહેનાર કોઈ પણ માણસને કાગળ લખીને એ પ્રદેશમાં યું આવે છે, એમ પૂછાવવું.

કોઈ પણ તટસ્થ દેશની સાથેના પરબ્યવહારમાં સાંકેતિક લાવાનો ઉપયોગ કરવો.

જે કોઈ કાગળ આખે અથવા અમુક ભાગમાં અદ્વિત્ય શાહીથી લખેલો હોય, તે બહાર મોકલવો.

રેલવેની હદમાં હક વગર પ્રવેશ કરવો; અથવા કમાનો, પૂલો, અથવા ટનલોની આસપાસ ભટકવું.

નિમાયલા એજન્ટની મારફત સિવાય કોઈ પણ તટસ્થ દેશમાં વર્તમાનપત્ર મોકલવું.

ખાસ પરવાનગી વગર કોઈ સરકારી કારખાનામાં પેસવું, અથવા લશ્કરી-ઓએ તૈયાર કરેલી ખામઓ ઉપર ચાલવું.

લશ્કરની આખરૂં ઝોછી થાય એવાં ચિત્રો બતાવવાં, અથવા લશ્કરી બંદોગસ્તને હાનિ પહોંચે, એવાં નાટકો રંગભૂમિ ઉપર ભજવવાં.

સેના અથવા નૌકામાં નોકરી વગર કોઈ પણ બતને લશ્કરી યોશાક ધારણ કરવો. નાટકની રંગભૂમિ ઉપર ખેલાડી તરીકે પણ.

નૌકાના કોઈ પણ વહાણના ચિત્રવાળું પોસ્ટકાર્ડ બનાવવું, ખરીદવું, અથવા મોકલવું.

નિશાની આપવામાં વાપરી શકાય તેવો કોઈ પણ પતંગ અગાવવો.

સાંજના પાંચ કે પ્રકાશ યુગાવવાનો જે વખત ઠરાવેલો હોય, તે પછી ગળારા અડાવવા, કે આતશબાજી દેખાડવી, કે વાડીના કચરાની પણ તાપણી કરવો.

શનિવારે, અથવા રવિવારે, અથવા બીજે કોઈ પણ દિવસે બપોર અને અઢી વાગ્યાની વચ્ચેના સિવાયને વખતે, બિહારકી અથવા બીજા કોઈ દાવની ખરીદી કરવી.

રેલવેના “ સીક્રેશમેન્ટ ડ્રમ ” માં અથવા એવાજ કોઈ સ્થાનમાં બિહારી, ખાન્ડી, અથવા બીજા કોઈ દારૂની ખરીદી કરવી.

ચડવાને અંદરે અથવા ત્યાં જતા કોઈ પણ સિપાઇને, અથવા ઇસ્પિતાલના પોશાકમાં કોઈ પણ સિપાઇ કે ખલાસીને, કોઈ પણ કેપ્ટી પીણું આપવું, અથવા આપવાનું કહેવું.

સોનું, રૂપું, અથવા અન્ય પિંગાળી નાંખવું.

નક્કી કરેલા વજનથી વધારે સીસાની કે બીજા કોઈ પણ ધાતુની ખરીદી કરવી.

કોઈ પણ ફૂતરાને, શેડાને, કે બીજા પદ્ધતિને રોટલો આપવો.

* * * * *

૧૯૧૭ ની વસંતથી ઇંગ્લંડના પાછલા વાડાઓ પણ ભિગેલી તરકારીને લીધે લીલા દેખાવા લાગ્યા, કારણકે અમલદારોએ આગ્રહથી ઉપદેશ કરેલો, કે જેની પાસે વાડીના એક ટુકડો પણ હોય, તેના ઘરઘણીએ તેમાંથી અને પોતાના ખોરાક ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ.

લંડનના પરાંઓમાં ફરનાર દરેક માણસ જોઈ શકતો, કે એ સૂચના પ્રજાએ એક ટુકડા ગણીને ઉપાડી લીધી હતી. મકાનો બાંધવાની તમામ ખાલી જગ્યામાં જુદા જુદા માણસોએ ન્હાની ન્હાની વાડીઓ બનાવેલી, અને એક વાડી બનાવનાર કંઈક ન્હાના અપરાધમાં આવ્યો હશે, તે એમ કહેવાથી છૂટી ગયેલો, કે “ મેં ૧૦૦ પૌંડનાં કુલ્ગાડ કાઢી નાંખીને તેમાં ૨૦ પૌંડનાં ખટ્ટો વાળ્યાં છે.” વાડીનાં એવલરોની એટલી અછત થયેલી, કે ખાટોશીઓ એકબીજાનાં માગીને ચલાવવા લાગેલા.

અને લડાઇને લીધે એટ પ્રિટનનાં ઘરો ઉપર કેવી અસર થયેલી? ઘણાં ઘરો તુટી ગયેલાં, કારણકે મુખ્ય આધાર પાછો ન આવે એ રીતે દૂર થયો હતો, અને વિધવા તથા બાલકો બીજાં કુટુંબોમાં ભળી ગયાં હતાં. પણ જે ઘરોમાં એ બનાવ અન્યો નહોતો, તેઓ પણ પુરુષ મોખરે જવાથી ઘર જેવાં લાગતાં નહીં. ફ્રિનચર કોઈક ઠેકાણે મૂકી દેવામાં આવેલું, કે જેથી સ્ત્રી પોતાનાં મા આપને ત્યાં જવાને છૂટી થઈ શકે, અને પહેલી રખતની રાહ જોઈ શકે. ફ્રિનચર ત્રિયાત લશ્કરી નોકરીનો કાયદો દાખલ થયો, તે પછી ફ્રિનચરના સંગ્રહ માટે અધિકારીઓએ અંદોખરત કરેલો; અને જે દેવળો, વખારો, જગેરે નકાસા પડ્યાં હતાં, તેમનો ઘણાં ઘરોના ફ્રિનચરના સંગ્રહ માટે ઉપયોગ થયેલો. શહેરમાં તવંજરોની ઘણી હવેલીઓ જખમી સિપાઇઓને વારતે ઇસ્પિતાલ તરીકે વાપરવા સાડા આપવામાં આવેલી. જરતીની મોટી હીલચાલો થયેલી. જ્યારે મજૂ-

રેની તૃગી જણાવા લાગી, અને ખેતીનું કામ પ્રબલકીય મહત્વનું થયું, ત્યારે ઘણા શહેરમાં વસનારાઓ એ કામમાં ભાગ લેવા સાડ્ ગામડાઓમાં ગયેલા; અને ઘણા ગામડાંના લોકો દારૂગોળાનાં, કાપડનાં, અને વિમાનોનાં અરખાનાં-ઓમાં કામ તથા મુસારા મેળવવા સાડ્ શહેરોમાં આવેલા.

લગ્નોનું પ્રમાણ વધેલું, પણ થોડાજ નવાં ઘરો માંડવામાં આવેલાં. કારણકે લગ્નો પણ થોડા દિવસની રજામાં થઈ જતાં, અને નવા પરણેલા પુરુષો થોડો વખત રહીને મોખરા ઉપર પાછા ફરતા.

ઘરોની અંદર પણ બહુ ફેરફારો થયેલા, કારણકે માતાઓ કામ કરવા જતી. ઉદ્યોગી લતાઓમાં બાલકોને માટે આશ્રમો ઉભા થયેલા, કે જ્યાં બેલ-ટિયર પરિચારિકાઓ તેમની સંભાળ લેતી, અને લેડી ડક્ટરો ઉપર દેખ-રેખ રાખતી.

સહકારી રસોડાંઓ ચાલતાં થયેલાં. સરકારના અંકુશ નીચે ચાલતાં કારખાનાંઓમાં દસ લાખ કરતાં વધારે સ્ત્રીઓને આવાનું મળતું; અને તૈયાર ખોરાકનો ઉપયોગ વધારે થયેલો. ત્રીજા શિયાળામાં કોલસાની અછત એકાદ થયેલી, કે સારી સારી ગાનુઓને મોટર ભાડે કરીને કોલસાની વખારોમાંથી અર્ધો હાઈડ્રોવેટ (=૫૬ શેર) કોલસા લેવા જવું પડતું.

બાલકો નિશાળ અને ઘરની દેખરેખ એાછી થતાં વધારે સ્વતંત્ર અને સાહસિક થયેલાં. ન્હાનાં ન્હાનાં કામ કરનાર છોકરાઓ પુષ્ક પુરુષોના જેટલા પગાર મેળવતા થયેલા. બધાં મોટાં શહેરોમાં લુવાનિયાઓએ કરેલા અપરાધોની સંખ્યામાં વધારો થયેલો. પચાસ ટકાના વધારાનો મોટો ભાગ ન્હાની ચોરીઓનો હતો; પણ ગંભીર અપરાધોનું પ્રમાણ સર્વત્ર એાછું થયેલું. કલ્પિયાઓ મુદ્દાં કરી થયેલા, અને એવું લાગેલું, કે પ્રજાઓ અને સિદ્ધાંતો વચ્ચેના મોટા વિરોધમાં ખાનગી વિરોધો લુપ્ત થયા હોય.

છતાં એક પ્રકારના વિરોધોમાં વધારો થયેલો. ૧૯૧૭ માં છૂટાછેડાના જેટલા કેસ થયેલા, તેટલા અગાઉ કદાપિ થયેલા નહીં. કુલ ૩૬૪ કેસમાંથી ૩૩૦ બિલકુલ અગ્રાવ વગરના હતા.

રાણીસાહેવની સ્તનમંજુષા.

સરદાર અણ્ણતસિંહ જ્યારે મુંબઈમાં હતો ત્યારે એક દહાડા સવારે પોલીસ કમીશનરની ઓફિસમાં તાર આવ્યો. તારમાં નીચે મુજબ ણીના હતી:—

“ શ્રી મહારાણી સાહેબ સંસ્થાન ઇન્દ્રનગર એમની ઝવેરાતની પેટી ગુમ થયેલી છે, અને એકાદ દુર્ઘાટ્યાર ગુપ્ત રૂત મોકલશે તો તેનો તુરત પત્તો લાગશે.”

તે વખતે અણ્ણતસિંહ પરવારતો હોવાથી પોલીસ કમીશનરે ઉપરની કામગિરી તેનેજ સોંપી. અણ્ણતસિંહ એક સભ્ય પરણ્યાના વેશમાં ઇન્દ્રનગરમાં આવી દાખલ થયો.

ઇન્દ્રનગર એ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાં એક ન્હાનું સંસ્થાન હતું. ઇન્દ્રનગરનો રાજ્યાધિકારી થોડાં વર્ષ પહેલાં મરણ પામ્યો હતો. અને તેની પાછળ રાજ્યનો કારભાર તેની શાહી વસુન્ધરા ચલાવતી હતી. વસુન્ધરા રાણીનો સ્વભાવ ધણેજ શાન્ત અને સુશીલ હતો.

વસુન્ધરા રાણીના પીયરની મંડળી ઇન્દ્રનગરમાં પરણ્યા તરીકે આવી હતી તેજ અરસામાં તેમની રાજનાં વાપરવાનાં ઘરેણાંની પેટી એકાએક ગુમ થઈ ગઈ હતી. ણીજઆનીના મહાલમાં અને પરણ્યાઓ માટે ખાસ તૈયાર કરેલાં વિશાળ ભુવનમાં તપાસ કરવામાં આવી પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. ત્યારે રાણી-સાહેબના ખાનગી કારભારીએ મુંબઈના પોલીસ કમીશનરને ઉપરનો તાર ફર્યો હતો.

ઇન્દ્રનગરની ફરતોનો પ્રદેશ જે કે વિરતીર્ણુ ન્હોતો, તોયે ઇન્દ્રનગર કાંઈ ન્હાનું સરખું શહેર ન્હોતું. અંત્રેજ સરકારની શાંત છાયા તળે આધુનિક કાળ ધર્યેત છેલ્લામાં છેલ્લી થયલી શોધના અસ્તિત્વમાં આવેલી અનેક સુધારણાઓ રહેમાં હતી. અને ઇન્દ્રનગર એ જી. આઈ. પી. રેલ્વેનું દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાંનું એક મોટું જંકશન હોવાથી ત્યાં દેશોદેશના અનેક લોકોનું આવવું જતું થતું. ઇન્દ્રનગરમાં મહારાષ્ટ્રના ઘણાખરા સરદારો અને ઇનામદાર બહા લોકોની એકો અને કાર્યોલયો હતાં. અને તે વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતાં હતાં. નગર બહાર નદીને તીરે એક મહોટો બગીચો હતો.

રાજપરિવારમાંના સભ્ય પરણ્યાઓના વેશમાં આવેલો અણ્ણતસિંહ રોશન પાસેનાં વિશ્રાંતિ ભુવનમાં ઉતર્યો. આખા ઇન્દ્રનગરમાં સરદારોને રહેવા લાયક વિશ્રાંતિભુવન આજ એક માત્ર હતું. વિશ્રાંતિભુવન રૂઢામે એક ન્હાનો પણ

સુન્દર બગીચો હતો. મખલક પૈસા ખરચ કરનારને આ વિશ્રાંતિભુવન એક રાજમહેલ જેવું લાગતું.

અણતસિંહે ઇન્દ્રનગરમાં આવતાં વેંત પોતાનો રાજેશ્રી પોશાક ઉતારી નાંખ્યો. અને તે તદેશીય તરૂણછાટક બન્યો. વિશ્રાંતિ ભુવનના માલિકને ત્હેણે પ્રથમથીજ કહી રાખ્યું હતું કે શહેરમાંથી પોતે ભુવનમાં પાછો ક્યારે આવશે તે નક્કી નથી.

અણતસિંહ રાજમાર્ગપરથી ઇન્દ્રનગરમાં જતો હતો. રાજમાર્ગના પુણ્ય પર તેને એક સુન્દર બંગલો દેખાવા લાગ્યો. બંગલાના આગળના કંપાઉન્ડમાં સુન્દર ન્હાનાં ન્હાનાં ફુલઝાડ રોપવામાં આવ્યાં હતાં. બહારથી દેખાતું કાચની બારીમાંતું સામન તદ્દન કોઈ દેખાતું હતું. તે પરથી એ બંગલામાં રહેનાર કોઈ તુરતનાજ રહેવા આવેલાં હોવાં જોઈએ એમ કોઈ પણ કલ્પી શકે. અણતસિંહનાં તીક્ષ્ણ નેત્રે સહજરીતે આ નવા બંગલા તરફ થયાં. બંગલા પાસે જઈ અણતસિંહે બારણા પર મારેલું પીંતણતું જોઈ જોયું. તે પર નીચે મુજબ અંગ્રેજીમાં લખ્યું હતું.

MELE ROZARILA
Pearl Merchant.

જોઈ વાંચ્યા પછી અણતસિંહે તે બંગલા સ્હામેના એક ઉપહારગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. મિસ રોઝારિલા અને તે ઇન્દ્રનગરસરખાં એક પૂંજીમાંનાં શહેરમાં આવીને રહે, એ એક અત્યંત આશ્ચર્યકારક વાત છે. અણતસિંહે એવો વિચાર કરતાં એક કોંક્રીનો કપ પીધો. આ રોઝારિલા બાઈ ક્યાંનાં ? ઇત્યાદિ તપાસ કરવા માટે તેણે ઇન્દ્રનગરના પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ પાસેથી શહેરના કોઈ પણ ભાગમાં જમે ત્યારે ફરવાનો પરવાનો મેળવ્યો.

તેજ દિવસે રાત્રે અરથી રાત સૂઘી અણતસિંહ તેજ ઉપહારગૃહમાં જઈ રહ્યો. ઉપહારગૃહ બંધ થયું ત્યારે કેટલોક વખત તેણે રસ્તામાં ફરીને કાઢયો. રાત્રે અઢી વાગ્યાને સુમારે બંગલામાંથી એક સુન્દર તરૂણી બહાર આવી. તે તરૂણીએ બંગલાના કંપાઉન્ડની બહાર આવતાં વેંત એક જંભીર સીસોટી વગાડી એટલે તુરતજ એક વિકટોરીઆ ત્યાં આવીને હાજર થઈ. વિકટોરીઆમાં તે તરૂણી બેઠી એટલે તે ચાલવા માંડી. વિકટોરીઆનાં પાટીયાં પર કોચમન અગર તે તરૂણી ન બાંહે તેમ અણતસિંહ બેસી ગયો. વિકટોરીઆ પૂંજી વેગમાં દોડતી હતી. તુરતજ વિકટોરીઆ એક છુપડાં આગળ ભળી રહી. અણતસિંહ હળવેજ એક ઝાડ પાછળ સંતાઈ ગયો. પણ અણત-

સિંહની પહેલાંજ ઝાડ આગળ ઉભેલા એ સગસો આગળ આવ્યા, અને તેમણે અચાનક અજીતસિંહના બન્ને હાથ પકડી લીધા. તે પેઠી એક જણના હાથમાં એક ન્હાનો વીજળીનો દીવો અને ખીજાના હાથમાં છ બારની રિવોલ્વર હતાં. બન્નેના અંગ પર પાટલી સૂઢીના કાળા ઝભા હતા. તે કાળા ઝભાના ધુરખા-માંથી ફક્ત તેમની આંખોજ દેખાતી હતી. માત્ર નેત્રો ઉપરથી એ વ્યક્તિઓ કોણ છે, એનું અનુમાન કરવું કઠિન છે.

સરદાર અજીતસિંહ તે વ્યક્તિઓને પૂછીપછી આધીન થયો. તેની રિ-વોલ્વર અને ઘીબું સામાન બુચાવી લેવામાં આવ્યું. અજીતસિંહને પોતાની રિવોલ્વર ગયા માટે એટલું કંઈ લાગ્યું નહિ. પણ પોતે ઉઘડ રીતે આવે શાલિમારની ઠોળીમાંના લોકને હાથ પડયો એને વિષે તેને ઘણું લાગ્યું. અ-જીતસિંહ આવી રીતે એકાએક શાલિમારના લોકોના હાથમાં આવી પડયો.

અજીતસિંહને એક ભોંયરામાં રાખવામાં આવ્યો. તે તરૂણી પાછી વિ-કટોરીઆમાં બેસીને ઈન્દ્રનગર તરફ વળી. ઈન્દ્રનગરના વિશાળ પ્રાસાદના પાછળની બાબુના કંપાઉન્ડમાં તેણે પોતાની વિકટોરીઆ ઉભી રાખી. વિકટોરિઆપરનો કોચમન તે તરૂણીની ખીજાનનો હોવો જોઈએ. એમ કોઈ પણ જાણી શકશે કારણ તેણે ભાડાં વિષે દરકાર રાખી નહિ. ઘોડાને ચાબુક મારતો તે વિકટોરીઆ દોડતી લઈ ગયો.

તરૂણીએ દરવાજાપરનું એક ન્હાનું ઘટન દાખ્યું, એટલે દરવાજો પોતાની મેંજે ઉઘડી ગયો. તે તે દ્વારમાંથી અંદર ગઈ. દ્વારની અંદર એક ન્હાનો સરખો રસ્તો હતો. આ રસ્તો પરિચય વિનાનાં માણસો વિના કોઈને પણ ખબર હો-વાનો જરાયે સંભવ નહોતો. પણ તે રસ્તો નિત્ય પરિચયનો હોવાથી તે તરૂણી ખુશાલ અંધારામાંથી રાણીસાહેબના મહેલમાં ગઈ.

તરૂણી મહેલમાં જઈ પહોંચી. તે વખતે એક સુવર્ણ પલંગખર રાણી નિદ્રાદેવીને આધીન થઈ હતી. પલંગની બન્ને બાજુએ જાળીદાર પોશાક પ-હેરેલી બે પરિચારિકાઓ સૂતેલી હતી. સ્કેજસાજ વીજળીના દિવાના પ્રકાશ સિવાય મહાલમાં અંધ શાન્ત હતું. તે તરૂણીએ મહાલમાં પ્રવેશતાં વાર બધા દીવા એલવી નાંખ્યા; અને ધીમે પગલે રાણીના પલંગ આગળ ગઈ, અને તેણે રાણીના નાક આગળ એક વિષારી પદાર્થ લગાવ્યો. તે વિષારી પદાર્થ શ્વાસોચ્છાસ સાથે રાણીના પેટમાં ગયો અને રાણી વચુન્ધરા ઊંઘમાં ને ઊંઘમાં બેભાન થઈ ગઈ. રાણી બેભાન થઈ ગઈ છે એવી પુસ્તી ખાત્રી કર્યા પછી થોડા વખતમાંજ તેણે રાણીને પોશાક પહેરી લીધો. અને પહેલાંની માફક એક જાંબીર સીસોટી વગાડી. સીસોટીને અવાજ તેના મુખપહાર ગયો નહિ ત્યાં તો તે ત-રૂણી જે માર્ગે મહેલમાં આવી હતી તેજ માર્ગે સાત આઠ કાળા ઝખાવાળા

માણસો મહેલમાં આવ્યા અને પલંગપર બેશુદ્ધ અવસ્થામાં પડેલી વસુન્ધરા રાણીને મહેલની બહાર આણી. બારણા આગળજ એક બાર હોર્સપાવરની મોટર ઉભી રાખવામાં આવી હતી. મોટરમાં રાણીને તેવીજ રિથિતિમાં સૂવાડી તે શાલિમારનું ટોળું ધણુ લાંબા અંતરપર વાયુ વેગે નિકળી ગયું.

તે તરૂણીજ હવે શ્રીમન્મહારાણી સંસ્થાન ઈન્દ્રનગરના રત્નજડિત સુવર્ણ પલંગપર નિદ્રાનું ઢોંગ કરીને સૂતી હતી. તે ઉપકાળથી તે તરૂણી શ્રીમન્મહારાણી વસુન્ધરાને ઠેકાણે રાણીપદ પર આરૂઢ થઈ. પણ આ કારસ્થાની તરૂણી કોણ હતી ?

અલ્પતસિંહને લઇને તે ઝૂંપડીમાં પ્રવેશ્યા પછી, તે બહારથી દેખાતી ઝૂંપડી અંદર એક લયંકર લોચંદ્ર હતું. તે લોચંદ્રમાં અલ્પતસિંહને કંઈ અમુક વખત માટે રહેવું પડ્યું નહિ. કારણ કે શાલિમારનાં ટોળાંએ થોડા વખતમાંજ રાણી વસુન્ધરાને ત્યાં આણી. રાણીની મોટર ઝૂંપડાં આગળ આવી એટલે અલ્પતસિંહને એક પટારામાં ઘાલી તે પટારા બંધ કરવામાં આવ્યો અને મોટરની પાછલી સીટ પર સૂકવામાં આવ્યો. વિજળીને વેગે ત્યાંથી મોટર ઘણી ચાલવા લાગી. આસરે ત્રણ કલાક સૂધી મોટર ચાલી. સુમારે ત્રણ કલાક પછી અલ્પતસિંહનો પટારો એક ખેતરમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો અને મોટર બમણા વેગથી ચાલી ગઈ. તે ક્યાં ગઈ તેની તપાસ કરવાનું આપણે થોડા દિવસ માટે સુલત્વી શખીશું. પરંતુ આણીભેર અલ્પતસિંહનું શું થયું તે આપણે તપાસીએ.

પાસેના કોઈ ખેડુતે પટારો ઉઘાડી અલ્પતસિંહને બન્ધન મુક્ત કર્યો. કોષ આવેશથી મુક્ત થયેલો અલ્પતસિંહ ઈન્દ્રનગર જઈને મિસ રોઝીરીલાની તપાસ કરવા લાગ્યો. પરંતુ ત્યાં તેની પૂર્ણ નિરાશા થઈ. બંગલો ખાલી હતો.

રોઝીરીલાની તપાસ કરવાનું કામ તેણે ત્યાંની પોલીસને સોંપ્યું; અને પોતે અંબઈ આવ્યો. અલ્પતસિંહને બેઠ પોલીસ કમિશનર બોલ્યા—

“ થ્રકસ મિ. અલ્પતસિંહ ! ઈન્દ્રનગરના ખાનગી સેક્રેટરી તરફથી હમણાંજ તાર આવ્યો છે, તેમાં લખે છે કેઝવેરાતની પેટી રાણીસાહેબના મહેલમાં હતી. આપને નિષ્કારણ ત્રાસ થયો માટે માફ કરશો. ”

કોષએ પણ આઈસની બંગ અલ્પતસિંહના માથાપર મૂકવી જોઈતી હતી. તેનું મરતક અનેક વિચાર તરંગમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યું. પોતાની થયેલી ફજોતી તે પોતાને મોઠે કહી શક્યો નહિ ! *

રા. જનાર્દન મહાન્સાભાઈ પ્રભાકર.

મક્કામર સ્તોત્ર.

ગુજરાતી પદ્યમાં લાષાંતર કરનાર શા. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

તારાચ છંદ.

સુલકત જે વિબુધ તે તણા નમેલ તાજના,
 મણિતણી સુકાન્તિનેજ લાવતું પ્રકાશમાં;
 દુરીતરૂપ અંધકારને વિહારનાર જે,
 વળી ભવાખ્ધિમાં બુડેલને ખચાવનારજે.
 કૃપાળ જીન પાદયુગ—ને સુ પેર હું નસું,
 સમસ્ત શાસ્ત્રતું રહસ્ય બાણવાથી ઉપચ્યું;
 સુજ્ઞાત જેહ, તેહથી પ્રવીણ ઈંદ્રથી થયા,
 પતાલ સ્વર્ગ મૃત્યુ લોકમાં રહેલ પ્રાણીના.
 ખચિત ચિત્તહાર શબ્દ અર્થથી ઉદાર જે
 સુલકત ઈંદ્રથી થયેલ સ્તુતિ તે વડે ખરે;
 જિનેંદ્ર આઘ જેહ તેહ દેવનામ દેવની,
 ખચિત ચિત્ત પ્રેમથી કરીશ તેમની સ્તુતિ—૧-૨
 સુરે પૂજેલ પાદપીઠ ઓહવા અયે પ્રભુ !
 નથી લગાર વિદ્યતા હું લાજ વિણ છું વિભુ !
 પડેલ પાણીને વિષે જલલંબ ચંદ્ર ણિંગની,
 સુપ્રાપ્તિ કાજ બાળવિણ કો મથે ન માનવી—૩
 શશાંકની પ્રભા સમાન ગુણના સમુદ્ર હે !
 ગુણો ગણી ખતાવનાર આપના જ કોણ છે ?
 સમર્થ થાય ના કદી વિબુધ જે ગૃહસ્પતિ,
 વિનાશકાળને વિષે પ્રમત્ત થાય છે અતિ;
 પ્રચંડ મત્સ્ય જેહને વિષે સમુદ્ર ઓ હવો,
 તરી જીવથી પાર કોણ પામશે જ તેહને!—૪
 શું આત્મવીર્યને વિસારી સિંહ સામું ના થશે ?
 ખચાવવા શિશુ, હરિણ પ્રીતિ ધારી ના જશે ?
 મુનીશ ! તેમ હું તમારી ભક્તિને અધિન છું,
 અશક્ત, સ્તુતિકાજ ચતનરીલ ઘાઉં છું પ્રભુ—૫
 રસાળ મંજરી તણા સમૂહને લીધે જ તે,
 મધુર જાન નેત્રમાં કરે જ કોહિલા ખરે;

કરે વાચાળ ભક્તિ તારી તેમ પુરજોરમાં,
વિબુધ ઉપહાસ્ય ધામ અલ્પશ્રુત છું છતાં—૬

તિમિર ભૂંગ તુલ્ય બ્યાસ હોય રાત્રીને વિષે,
તથાપિ સૂર્ય કિર્ણથી જ શીઘ્ર તેહ ના હશે,
અનેક જન્મમાં વધેલું પાપ જે મનુષ્યનું,
જિનેંદ્ર ! આપ સ્તુતિથી જ નાશ પામશે બધું—૭

સરોજ પત્રમાં પહેલ વારિ બિંદુ જેહ તે,
સુમૌલીની સમાન કાંતિ નાય ! તેહ પામશે;
માની એ હું મંદબુદ્ધિ આપ સ્તુતિ આદરું,
જિનેંદ્રના પ્રતાપથી હું સુગ ચિત્તને હરું—૮

સરોજ સૂર્યની પ્રભાથી ખીલતુંજ જેમ તે;
સમગ્ર દોષનો વિનાશ આપ સ્તોત્રથી બને;
એ સ્તોત્ર દુર રાજતાંય પાતકો જશે ખસી,
જિનેંદ્ર ! માત્ર આપની કથા તણા પ્રભાવથી—૯

સમાન સમૃદ્ધિ થકી કરે ન આશ્રિતો કદી,
પછી ધનિક દામ શું ત્રિલોકનાય નાયજી !
નથી વિશેષ તે નવાઈ ભક્ત આપ સ્તુતિથી,
સમાન આપની ઘતાંજ આપ સત્ય શુભથી—૧૦

સ્વરૂપ નિર્મિતેષ હરીનીય આપનું અતિ,
વિલોકી અન્યમાં શી રીત ધારું અંતરે રતિ;
શશાંક તુલ્ય ક્ષીર અખિંદ્ર દુઘપાન પામીને,
પીવા સમુદ્ર કેરું ક્ષાર વારિ કોણુ ઇચ્છશે—૧૧

ત્રિલોકનાં શૃંગાર રૂપ હે દયાનિધિ પ્રભુ !
નથી સમાન આપનીજ અન્યરૂપ કો વિભુ ?
વિરાગ કાંતિવાન જે અણુથી આપનું બન્યું,
સ્વરૂપ, તેટલા અણુજ માત્ર પૃથ્વીમાં ગણું—૧૨

જિનેંદ્ર ! આપ સુખ સર્વ ઉપમાનને ભુતે,
વળી મનુષ્ય દેવ નાગ સર્વ નેત્રને હરે;
સુસુખ આપ એહ ક્યાં મલીનચંદ્ર ક્યાં અરે !
દિસે પીળું પદ્માશસું દિનેજ ચંદ્રબિંબ તે—૧૩

કળા થકીજ પૂર્ણ જે શશાંકના સમુહની,
સમાનસ્ત્રેત શુભ પાર ભય છે ત્રિલોકની;

રહેલ નાથ જેહ આપ એકનેજ આશ્રયે,
યથેષ્ટ તેહનેજ કોણ ચાલતાં નિવારશે ?—૧૪

વિનાશકાળને વિષે જ વાયસથી શું ચળે
કદીય મેરૂ શૂંગ ? એમ કેમ નાથ સંભવે ?
સુઆસરા શ્રમે જરા વિકારમાર્ગને વિષે,
કદી ન જાય આપ ચિત્ત ત્યાં નવાઈ શું દિસે ?—૧૫

જિનેંદ્ર ! આપ, ધુમ્ર વાટ તેલ વિષુ દીપ છે,
પહાડને ધ્રુવવનાર વાયુથી ન ધ્રુવશો;
સમગ્ર આ ત્રિલોકને પ્રકાશ આપનાર છે,
પ્રકાશરૂપ અદ્વિતીય દીપદિવ્ય આપ છે—૧૬

સુમેધ વૃંદ આપનો પ્રભાવ રોકી ના શકે,
ન અસ્ત આપનો કદી ન ચાહુતો અહીં શકે;
ત્રિલોકને પ્રકાશનાર સર્વ કાળ છે પ્રભો !
અધિક વિશ્વમાંહિ સૂર્યથી પ્રકાશનાર છે—૧૭

વિદારનાર મોહ અંધકાર નાથ મુખ જે,
સમર્થ ઠાંકવા થશે ન મેધ રાહુ મુખ એ;
અપૂર્વ ચંદ્ર બિંબ તુલ્ય વિશ્વમાં પ્રકાશતું,
અનલપ કાંતિવાન પદ્મરૂપ મુખ આપનું—૧૮

અતિશ પકવ શાવલૈશ્વેત્રથી ભૂષિત પૃથ્વીમાં,
થશે શું કાંઈ કાર્ય સિદ્ધ મેધ વૃષ્ટિથી તિહાં;
જિનેંદ્ર ! આપ મુખરૂપ ઈંદુ, અંધકારને
હણે, પછી શું દિનરાત સૂર્ય ચંદ્રથી સરે—૧૯

અતિ પ્રકાશવાન જેહ જ્ઞાન આપને વિષે,
ન ભિન્ન પંથના હરિહરશક્તિ કો વિષે દિસે;
પ્રકાશ જ્ઞાનતત્ત્વંત જે મણિ વિષે ધરે રતિ
ધરે શું તેવી કાંતિ વ્યાપ્ત કામમાં રતિ કદી ?—૨૦

હરિહરશક્તિ નીરખ્યા, વિચારૂં ચિત્તમાં રૂકું,
ખચીત જોઈ તેમનેજ ચિત્ત આપમાં ઠરું;
કદીય અન્યદેવમાં ભવાંતરે શું ચિત્ત આ
જશે ? અરે જશે નહિ, જશેજ ચિત્ત આપમાં.—૨૧

અપાર તારી આપતી અપાર જન્મ બાળને
સમાન આપનીજ અન્ય પુત્ર કોણને થતો;

દિશા બધી નક્ષત્ર તેજનો સમૂહ ધારતી,
 પરંતુ પૂર્વ એક માત્ર સૂર્ય જન્મ આપતી.—૨૨

અયે સુનીન્દ્ર ! આપને દુરીત પાસ સૂર્યની
 સમાન, સાધુઓ વદે પવિત્ર આપ છે અતિ;
 મહાન સિદ્ધ માની મૃત્યુ છતશે નકી સુનિ,
 જિનેન્દ્ર ! આ સમાન મોક્ષદાઇ માર્ગ કે નથી.—૨૩

અચિંત્ય, આદ્ય, ને અસંખ્ય, પ્રહ્લકેવ છે તમે,
 અનંત, શૈરહિત, કામશત્રુ, સાધુઓ વદે;
 પવિત્ર જ્ઞાનતું સ્વરૂપ, યોગ જાણનાર છે,
 અને વળી અનેક, એક, યોગીના અધિપ છે.—૨૪

પૂજેલ ઓધ આપનોજ દેવ તેથી ખુદ છે,
 ત્રિલોક સુખકાર હોઇ દેવ આપ શીવ છે;
 સુધીર મોક્ષ માર્ગના વિધાનથી વિધિજ છે,
 પુરૂષ મધ્ય શ્રેષ્ઠ દેવ વ્યાસમાન આપ છે.—૨૫

ત્રિલોક દુઃખ કાષનાર દેવ આપને નમું,
 ભૂલોક કાંતિરૂપ નાથ આપને પ્રભુ નમું;
 ત્રિલોકમાં પૂજવ છે ત્રિલોકનાથ હું નમું,
 ભવાગ્નિધી બચાવનાર નાથ આપને નમું.—૨૬

સમગ્ર ગુણ આપ આશ્રયે રહેલ છે પ્રભુ,
 નવાઈ તેહમાં ન દર્શનીયરૂપ આપતું;
 મદાંધ પાપને કર્તાય સ્વપ્નમાં ન આવતા,
 પવિત્ર આપરૂપ કાં કદી નહિ બતાવતા.—૨૭

અશોક વૃક્ષ ઉચ્ચ જેહ તેહ આશ્રયે રહું,
 અતિ પ્રભા શૂચિથી અંગ શોભતુંજ આપતું;
 સુમેઘ પાસ છે છતાં રવિતણું સુખિંબ જે,
 નકી તિમિરને હણી અતિ રૂડું પ્રકાશશે.—૨૮

ગણિ પ્રભાની હારથી વિચિત્ર સિંહ આસને,
 વિશેષ શોભતું શરીર જે સુવર્ણ તુલ્ય છે;
 પ્રહેશ જેમ મેરૂશીર દૂર છે તથાપિ એ,
 પ્રકાશશે અતિરૂડું જવલંત જે સ્વખિંબ તે—૨૯

વિલોલ કુંદ પુષ્પની સમાન પ્વેત જેહ છે,
 સુદીપ તેહ આમરે સુવર્ણ તુલ્ય અંગ એ;

શશાંક તુલ્ય શ્વેત વારિના ઝરાથી યુક્ત જે,
 મહાન મેરૂ શૃંગ તે સુવર્ણ તુલ્ય શોભશે.—૩૦
 શશાંકની સમાન ભાતુનો પ્રતાપ આપતું,
 સુખોતી માળની કૃતિથી દિસીને વધારતું;
 ત્રિલોકનું પ્રભુત્વને જાણાવનાર છે ખરું,
 ત્રિછત્ર પુન્ય કાંતિવાન છે જિનેન્દ્ર આપતું.—૩૧
 ખીલેલ હમેશાં નવાં સરોજપુંજ કાંતિમાં,
 ઉલાસ પામતા નખોની પંક્તિથી પ્રકાશતા;
 સુવાસ આપતા ધરે જતાં પ્રવાસમાં પ્રભો,
 રમે વિબુધ વાલથી તિહાં અચેત પંકજો.—૩૨
 પ્રકાશવાન ગ્રહ તોય સૂર્ય તુલ્ય હોય ના,
 ગ્રહેશ તેજ પાસ ગ્રહ તેજ શી ગિસાતમાં;
 જિનેન્દ્ર આપ સંપદાની પાસ શું વિસાતમાં,
 હરિહરદિ સંપદા, નસંપદા જરાતરા.—૩૩
 મદે ભરેલ મત્ત જે મહેન્દ્ર હરિત તુલ્ય છે,
 કુચિત જે મધુપનાજ શબ્દથી અતિ દિસે;
 નિરંકુશીત દોડતો પ્રહાર કાજ એ કદી,
 તથાપિ આપના સુભક્તને ન ઠીક એ હતી.—૩૪

એક ભજન.

રાગ. ઝીંઝાટી-જંમલો.

વિવેક વિચારથીરે કાંતે સ્વાતુભવ પ્રરી લેજો;
 સ્વરૂપ સ્વભાવથીરે, કાંતે સદા મગનમાં રહેજો. વિવેક.
 કામ ક્રોધ મદ લોભ ત્યજીને, કાંતે સુહૃદ્યે ધરજ્યો;
 જીનેન્દ્રીય વૈરાગ્ય સજીને, કામ દયા દિલ ધરજ્યો. વિવેક.
 શમ દામ સાધી યોગ સજીને, નિર્લોભી થઈ રહેજ્યો.
 સત્ય રૂપ અર્થ સત્ય વચનથી, સુખ રૂપ જગે વિચરજ્યો. વિવેક.
 કરોડ ઉપાય કરો જગમાં પણ કહ્યુ ઉપર તે કરજ્યો;
 આત્મમણિ એ સ્વાતુભવો, જીવશીલ જ્ઞાને ધરજ્યો. વિવેક.

રા. આત્મમણિ.

શ્રી કેળવણીનું ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અવલોકન અને તેની આવશ્યકતા.

પરિવર્તનશીલતાને પાત્ર એવા આ જગતમાં ઉદય અને અસ્ત, સુખ અને દુઃખ, સઠતી અને પડતી, એવાં અનેક યુગલો એક પછી એક પોતાનું રૂપ પ્રકાશે છે. એ કુદરતના ક્રમ મુજબ અનેક અસ્ત આ આર્યાવર્ત એક વખતે સ્વર્ગને પણ શરમાવે એવાં સુખ, સમૃદ્ધિ, ન્યાય અને જ્ઞાનથી ભરપૂર હતો; ત્યારે શ્રીઓ ઘરમાં લક્ષ્મી સન્માન ગણાતી હતી. તેમને ઘરની દેવી તરીકે માની અનેક સન્માન આપાતા હતા. સમય બદલાયે—પોતાના પદનું ભાન ભૂલી ઈંદ્રીઓનેજ વશ એવા અનેક અક્ષલ હીન રાજાઓ હિંદુસ્તાનમાં પેદા થયા—શ્રીઓ પ્રત્યેના સન્માનને વિસરાયું—ત્યારથી હિંદુસ્તાનની પુણ્ય ભૂમિની પડતીને પ્રારંભ થયો. રાજ્ય લોભી, દુર્યોધને મહારાસતી ટ્રોપદીપર કુદૃષ્ટિ કરી લઠાઈતું ખીજ રોપ્યું, અનેક ચરવીર યોદ્ધાઓ રણમાં સુતા; મુજબતના રાજા કરણ ઘેલાએ પોતાને પુત્રી ગણવા યોગ્ય એવી પ્રધાનની પત્નીપર કુદૃષ્ટિ નાંખી, જેતું વેર લેવાને માધવ પ્રધાને પરદેશી મુસલમાન રાજાઓને આ દેશપર આક્રમણ કરવાને આમંત્રણ કર્યું. જેઓએ અનેક હિંદુરાજાઓને હરાવી હિંદુસ્તાનને પરતંત્રતાની બેડીમાં જકડવાનું મૂળ પાયાનું રોપણ કર્યું. આ અને આવાં ખીજાં અનેક દૃષ્ટાંતોથી માલુમ પડે છે કે આર્યાવર્તની પવિત્ર શ્રીઓ પ્રત્યેના સદ્વર્તન, ફરજ અને સન્માનને વિસરાયાં ત્યારથી આ દેશની અવનતિનાં ચિહ્નો જણાવાં લાગ્યાં. હિંદુસ્તાનની શ્રીઓમાંના વિવેક, વિનય અને પૂખ્તસુરતી આદી ગુણોનો અવયો અર્થ લઈ બળાકારે પોતાની તુચ્છ ઇચ્છાઓની તૃપ્તિ માટે તેમને પોતાને તાબે કરવા આ દેશપર વખતે વખત મુસલમાનોએ બુલ્ખી હુમલા કરવા માંડયા. તેની સામે જવાબ દેવામાં અર્થાત લઠવામાં દેશનો પુરૂષ વર્ગ રોકાયો. મલેચ્છ લોકોની દૃષ્ટિએ ન પડે એવા હેતુથી શ્રીઓને છુટથી બહાર ફરતી બંધ કરવામાં આવી અને હોજલ પડદાનો રિવાજ દાખલ થયો. લઠાઈઓ ઘણીજ થતી હોવાથી લેખન વાચન આદી વિદ્યાને બદલે શસ્ત્રવિદ્યાની ઘણીજ જરૂર પડી, અને લઠાચક પ્રબા ઉત્પન્ન કરવાને પ્રયત્ન થવા લાગ્યા. સમયના અભાવે દેશમાં કેળવણી આપવા તરફ દુર્લક્ષ થયું. ઘરમાંજ બેસી રહેનાર સ્ત્રી વર્ગ વહેમ, આળસ અને અજ્ઞાનના પંજામાં ફસાવા લાગ્યો, સ્ત્રી વર્ગને રસોઈ કરવા ઉપરાંત ખીલું કામ ન રહેવાથી આળસનું સામ્રાજ્ય વિસ્તર્યું. લાણવા ગણવાનું બેભાનરૂપ લાગવાથી વિચારે મૂકાયું. અજ્ઞાનતાને આધિન થયેલી શ્રીઓની કીમત ઘટવા લાગી, દેવાં સન્માન અને ગૃહદેવીની ઉપમાને પાત્ર ભારતની શ્રીઓ કંકાણી, કલેશણી,

મુર્ખ, નોકરડી, આકરડી, ગુલામડી અને રંધવારી વિગેરેની ઉપમાને ધાત્ર થઈ. કુદરતના નિયમાનુસાર સમયનું પરિવર્તન થતાં જેમ સાધકાણે અસ્ત થયેલા સૂર્યને પ્રભાતમાં પ્રકાશનું પડે છે તેમ અધમપણાને પામેલી સ્ત્રીઓનો પુનરોદ્ધાર થવાનું પરોઢીઉ જણાવવા લાગ્યું. હિંદુસ્તાનના અનેક બંડોરોને વશ કરી નામદાર પ્રિટીશ સરકારની શહેનશાહે શાંતિ પ્રસરાવી. લઢી વઢીને નખખાં પડી ગયેલાંઓએ પૂનઃ યોતાની સાચી પ્રગતિ શોધવા માંડી. કેટલાએક પર-ગણુ પુરૂષોને સ્ત્રીઓનું યશુવત્ જીવન જોઈ દયા આવી. જેથી સ્ત્રીઓનો સાચો ઉદ્ધાર કરવા કેળવણી આપવા પ્રાથમિકશાળાઓ સ્થાપવામાં આવી. અજ્ઞાન સ્ત્રીઓએ યોતાની ગાળિકાઓને આ કેળવણી આપવા સામે વાંધા લેવા માંડયા. તેઓ કહેવા લાગી કે અમે કયાં ભણેલાં છીએ? છતાં હમે હમારા સંસારનું ગાડું આજ સુધી ચલાવતાં આવ્યાં છીએ. હમારે કયાં નોકરી કરવી છે કે કમાવા જવું છે કે ભણવું પડે? જો જરૂર હોત તો આગળથી જેમ છોકરાઓને કેળવવામાં આવે છે તે પ્રમાણે હમને કેમ ભણાવત નહીં? આ સવાલોના જવાબમાં સ્ત્રી કેળવણી કેમ બંધ થઈ તેનું કારણ આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ. હવે તે પહેલાં સ્ત્રીઓને કેળવણી અપાતી હતી કે કેમ? તે તરફ દૃષ્ટિ કરીએ.

ગુલાલા ધર્મનું નિવારણ કરી મનુષ્યની સાચી ફરજો સમજાવનાર આદિ તિર્થંકર શ્રીરૂપભદ્રેવ સ્વામીએ યોતાની પુત્રીઓ બ્રાહ્મિ અને સુંદરીને સ્ત્રીઓને યોગ્ય ઝોવી યોસઠ કળા શીખવી હતી. શ્રી શ્રીપાલ ચરિત્રમાં મયાણાસુંદરી અને સુરસુંદરીને ભણાવવવા તેમના પિતાએ અધ્યાપકને સોંપી હતી જેમની પરીક્ષા આખી રાજસલા વચ્ચે લેવામાં આવી હતી એ પ્રસિદ્ધ છે. લીલાવતીનું ગણિત ગણિતશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓથી અજ્ઞાન નહીંજ હશે. મંડન મિશ્ર અને શંકરાચાર્ય વચ્ચે વાદવિવાદ થયો હતો ત્યારે મંડનમિશ્રની સ્ત્રી સરસ્વતીને તટસ્થ પણે ન્યાય આપવા માટે નીમી હતી. વળી તેમાં યોતાનો પતિ હારી જવાથી મુદ સરસ્વતીએ યોતે શ્રીશંકરાચાર્ય સાથે વિવાહ કરી તેમનો પરાજય કર્યો હતો. આ હકીકત એક સ્ત્રીની મહાન વિદ્વતાની કેટલી બધી શક્તી પુરે છે? ઇન્દુલેખા, નાગમ્મા, કુલગુહસ્તિની, મદ્દલસા, માડલા, સુભદ્રા અને પ્રભુ-દેવી આવી સ્ત્રીઓ મહાન વિદ્વાન હતી, તેમણે બનાવેલાં સંસ્કૃત કવિતો, અને શ્લોકો સ્વર્ગસ્થ મહાશય રણુજીતરામલાઈએ સંવત ૧૯૭૦ના આશ્વિનના “વસંત” માસિકમાં પ્રગટ કરેલા છે. તેજ પ્રમાણે ફરસી અને ઉર્દુ ભાષામાં કવિતાઓ લખનાર અંદા, હિબબ, શર્મ, ગુલા બેગમ, મહનદી બેગમ, શાહ-જહાન બેગમ, શીરીન; તેમજ ભાષા સાહિત્યને વધારનાર તરીકે, જન્માન બેગમ, ગુલાબદન બેગમ, જહાનુઆર બેગમ, રજુઆ, શાહજહાન વગેરે નામો એજ માસિકમાં સંવત ૧૯૬૭ના એજ માસના અંકમાં પ્રગટ થયાં છે. ગર્ગેશ-

વિની કન્યા ગાળાંએ યાજ્ઞવલ્કય રૂષિની પરીક્ષા કરી તેમને આત્મ-જ્ઞાની તરીકે બહેર કરી જનક મહારાજનો સંશય લાગ્યો હતો. કૃષ્ણલક્ષ્મણ પવિત્ર મિરાંબાઈનાં રચેલાં અનેક લાજનો ગુજરાત અને કાઠીઆવાડમાં હજુ પણ પૂર્ણ પ્રીતિએ ગવાય છે. સ્ત્રીઓને કેળવવામાં આવતી હતી, વિદ્વાન થવા દેવામાં આવતી હતી, તત્ત્વદર્શી થવા દેવામાં આવતી, અને કવિતાઓ બનાવી શકે એટલે સુધી તેમનાં મગજ અને હૃદયને ખીલવવામાં આવતા હતા તેનાં સચોટ પુરાવા માટે ઉપરનાં દૃષ્ટાંતો પુરાતા થશે.

આ ઉપરથી એવું ચોક્કસ સિદ્ધ થઈ શકે છે કે સ્ત્રીકેળવણી એક આધુનિક કાલ્પનિક વસ્તુ નથી પરંતુ પુરાણી અને સાચી વસ્તુ છે. “હમારે ક્યાં કમાવવા જવું છે કે લાણુવાની જરૂર પડે.” એ કહેવું વ્યાજબી છે કે કેમ ? તે જોવા માટે કમાવાની જરૂર નથી એવી સ્ત્રીઓને પણ ફક્ત પોતાની સ્ત્રી તરીકેની ફરજો આદા કરવા કેળવણી લેવામાં સ્ત્રીઓની ફરજોમાંની સુખ્ય અને મહત્વની ત્રણ ફરજો ગણાય છે. (૧) રસોઈ, (૨) ગૃહવ્યવસ્થા, (૩) બાલઉછેર. આ ત્રણમાંથી પહેલી અને છેલ્લી એ બે વસ્તુ મનુષ્યનાં શારીરિક સુખ અને તંદુરસ્તીની સુખ્ય આધારભૂત છે. જ્યારે વચલી એટલે બીજી ફરજ મનુષ્યની આર્થિક સ્થિતિની સમાનતા જાળવી રાખી તેની ઉન્નતિ કરવાનું સાધન છે. હાલના જમાનામાં ધરતું કામકાજ કરનાર અગર ફેરો આંટો મારનાર સાધારણ માંકર જોઈતો હોય તો કાંઈ લાણુલો વાંચી લખી શકે એવો શોધવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તો પછી દેશની પ્રબલ અને સંતાનોનાં તન, મન, અને ધનની ખીલવણીનો જેના પર આધાર છે તે, મનુષ્યને હમેશનો સાથી, ઉપર જણાયેલી ત્રણ મહાન ફરજો જાળવનાર સેવક નહીં પણ સહાયક પોતેજ કાંઈ કાર્યો કરે છે તેના સારાસારનો વિચાર કરી શકે એવો જ્ઞાની હોવોજ જોઈએ એ ખરેખરું સત્ય સ્વિકારવા કેમ આનાકાની થઈ શકશે ? આ જ્ઞાન મેળવી શકવાનાં બે સાધનો છે. (૧) કુટુંબનાં વૃદ્ધ માણસો પાસેથી અનુભવદ્વારા અને (૨) વાંચનદ્વારા. આ બેમાંથી પહેલું અનુભવજ્ઞાન કુટુંબનાં વૃદ્ધ માણસો દ્વારા મેળવવાનો રસ્તો ઘણોખરો બંધ થઈ ગયો છે. કારણ કે કાળના પુખ્તો કરી કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળકો બાલ્યાવસ્થામાંજ મૂકી તેમને વારસામાં પોતાના અનુભવની એક પણ વાત સમજાવ્યા સિવાય મરણને શરણુ થઈ જાય છે. વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ સાસુ સસરાની દેખરેખ હેઠળ રહેવું એ પરતંત્રપણું ગણી તેમનાં ભેગાં રહેવું પસંદ કરતી નથી અને નાનથણુથીજ રવતંત્રપણું ભોગવવાની ઈચ્છાથી પોતાના પતિને ગમે તેમ લાલેરી કુટુંબથી જુદો નીકળે છે. અને આથી તેઓ વૃદ્ધ વડીલના ઉપયોગી અનુભવજ્ઞાનથી વિમુખ રહે છે. વળી અતિશય ગુણકારી અને સસ્તાં એવાં કરીયાતાનાં પાણીને છટ

નોનસેન્સ ગણી દવાખાનાના ઇન્ક્યુઝા અગર ટીન્કચર ચીરેટાનું પાણી પીવાનું પસંદ કરતી કેટલીક સુધરેલી સ્ત્રીઓ વૃદ્ધ વડીલોના અનુભવેલ ઉપચારોને હસી કહાડે છે. આ રીતે અનુભવજ્ઞાન મેળવવાનો પહેલો માર્ગ અંધ થયે કહી શકાશે. ત્યારે હવે વાંચનદ્વારા જ્ઞાન મેળવવાનો બીજો માર્ગ સર્વને માટે ફીક થઈ પડશે. આરોગ્ય વિદ્યા, વનસ્પતિના ગુણુદોષ અને ખાણકો ઉછેરવાં વગેરે કાર્યોને લગતી સૂચનાઓ ઉપર જે કાંઈ પુસ્તકો છપાયાં હોય તે વાંચી સમજી શકવા માટે દરેક પોતાના દેશની ભાષા બાજુવાની જરૂર છે. તે ઉપરાંત હાલમાં પાશ્ચિમાત્ય પ્રબંધની શોધગોળ ઘણી વધતી જતી હોવાથી તેમનાં અનુભવો તે ભાષાના પુસ્તકોમાં છપાયાં હોય તે વાંચી અનુભવમાં વધારો કરવા માટે પાશ્ચિમાત્ય ઇતર ભાષાઓ પણ સમજી શકવા જેટલું બાજુવાની જરૂર છે.

ઉપરની સઘળી હકીકતો ધ્યાનમાં રાખી, નિર્ણય પર આવતાં દરેક સત્ય શોધકને જણાશે કે સ્ત્રીકેળવણી ઘણાકાળ પૂર્વે હતી અને તે વચમાં અસુક સંજોગોને લીધેજ અંધ થઈ હતી; પરંતુ હમણાં નામદાર બ્રિટીશ સરકારે સઘળી અડચણો દૂર કરી સ્વતંત્રપણે પોતાને યોગ્ય કેળવણી લેવાના માર્ગો ખુલા કરી આપ્યા છે. જે કેળવણી દરેક સ્ત્રીઓએ પોતાની કન્યાઓને યથાશક્તિ અપાવવા પ્રયત્ન કરવો અને આ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી આજ્ઞાહિત થયેલા આર્યોવર્તને પુનઃ પ્રકાશમાં લાવવા પોતાથી બનતો હિરસો આપવો.

૧. નગીનલાલ જેઠાલાલ મોદી.

ધાસના ડગલા.—અમેરીકન ગરીબ વર્ગે મોંઘી વેતવસમણી ન પરવડતાથી ડાગબના શહે પહેરે છે. હવે પોર્ટુગાલના પાટનગર લીરબનેમાં ધાસના ડગલા પહેરવાનો રીવાજ થયો છે. આ ડગલા વબનદાર છે પણ તે શેકો પસંદ કરે છે. તે ધાસમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તેના ઉપર પડતી ગ્રાહ્ય નીચે ખરી પડે છે આ કારણથી તે શેકો આવા ડગલા પસંદ કરે છે.

લીલામ કે લગ્ન ? આ દુનીયામાં અનિક દેશ છે અને તે કોઈ કોઈ દેશના તે ઘણા મનોરંજક રીવાજો છે. આબીલ્યોનીયન્સ નામે જે લોક છે તે પોતાની પુત્રીઓનાં લગ્ન ગાંધર્વ વિધિએ સ્વપંચરથી અથવા હાલમાં આપણા દેશમાં ચાલે છે તે મુજબ નહિ કરતાં લીલામથી કરે છે ! અને તેનાં જે છેકરી સુંદર હોય છે તેના વધુ પૈસા મળે છે. એ લગ્નનું લીલામ દર વરસે નીચમ મુજબ થાય છે અને વચમાં કોઈથી પણ પોતાની પુત્રીને વિવાહ એ રીત વગર બીજી કોઈપણ રીતે થઈ શકતો નથી. આ કણુ વગર જમાનાની એક નવી નવાઈ.

મુસાફરી કરતી પોસ્ટ ઓફીસો.—કેનેડામાં મુસાફરી કરતી અજમાવસા તરીકે નવી કહેલી પોસ્ટ ઓફીસોએ ઘણીજ ફતેહ મેળવી છે. તેઓ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જાય છે. ટીપીટો વેચે છે, મનીઓફેર અને પોસ્ટલ એફેર પણ તેઓ આપે છે. વચ કરવામાં પોસ્ટ ઓફીસને ઘણીજ કારણો થયેલાં જાવય પડે છે. હાલમાં પણ તેમ થઈ જાય છે.

एक स्केच.

જંજાળનગરી.

શુદ્ધિના પ્રલયકાળ પછી નવી દુનિયા રચાઈ, અને “નવા રાજ્ય ને નવી પ્રજા”નો નવો જમાનો આવ્યો. એ નવા જમાના માટેનું નગર પણ નવું નિર્માણ થયેલું હતું. અને જંજાળનગરીના નામથી તે નામાંકિત હતું. આ નગરીના નામમાં ખાસ નવીનતા કશીજ નથી. દાખલા તરીકે જેવું રાજનગર, ભાવનગર, જામનગર, શ્રી-નગર, અહમદનગર, આમનગર, વીસનગર, વડ-નગર, તેવું “જંજાળનગર.”

કાળની નિયત ગતિ પ્રમાણે એક સમય એવો પણ આવ્યો કે પાછું એ જંજાળનગર અથવા-નગરી પર પાછી ફરી વળ્યું અને તે ડુબવા લાગ્યું. પાછું ફરી પેદા થયું અને દટંતર આવવાથી દટાઈ ગયું. તેના પર ધુળીયો કોટ ધંધાયો, તેના પર પાછી દુનિયાં વશી અને દુનિયાના એક ભાગ તરીકે પાછી આ જંજાળનગરીએ દેખા દીધી. ડુવાની ઘટમાળ પ્રમાણે અનેકવાર પુનર્જીવન પામતી એ જંજાળનગરી, તિમિરગઢ નામના મશહુર પ્રદેશમાં આવેલી હતી. અને આ તિમિરગઢ નામમાં પણ ખાસ વિશેષતા નથી. દાખલા તરીકે જેવું સોન-ગઢ, રાય-ગઢ, કિશન-ગઢ, ચિત્તોડ ગઢ, તેવો આ તિમિરગઢ.

એ તિમિરગઢ પ્રદેશ એટલો તો રસાળ હતો કે ત્યાં પાછીને બદલે અગ્નિ વડે ધાન્ય પાકતું ને અગ્નિને બદલે સૂર્યના તાપવડે અન્ન રંધાતું.

એવા પ્રદેશમાં આવેલી જંજાળનગરીની વસ્તી પણ એટલી તો વિદ્વાનમાં ખગતી કે તેને જોડે મુકી શકાય એવી બીજી કોઈ વસ્તી હજૂ તૈયારજ થઈ નથી.

મુખ્યત્વે કરીને આ વસ્તીનો મોટો ભાગ એક ઊંજાના શબ્દો ઉપર ગહુ વજન આપતો, દેશનાં ઘણાં બધાં વિભાગોમાં તો મહાયુરુષોના વચનો પર સારું વજન આપતું જોવાય છે. પણ અહીં તેમ ન હતું. આ નગરીમાં તો સૌના શબ્દો સપ્રયોગ સારો રીતે આદર પામતા. અને ટુંકામાં કહું ? ટુંકામાં એટલુંજ કે જંજાળનગરીમાં શબ્દોનીજ લેવડ-દેવડ. શબ્દોનાજ-સોદા, શબ્દો પર મારામારી ને શબ્દોમય જીવન જોવામાં આવતાં. એક નમુનો અહીં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

જંજાળનગરીના લોકો ચોસડ વિદ્યામાં ડુશળ હતા. નાના બાળકથી માંડીને તે ઘરકા હોસા સુધી સર્વે કાંઈ ને કાંઈ વિદ્યા બાજુતા હતા. ટુંકામાં એ-

* જેનેતર દ્રષ્ટિ આ શ્રેષ્ઠ વાંચનો.

મના અગાધ જ્ઞાનને વાસ્તે જન્મજનગરીના રહેવાસીઓ દૂર દેશમાં પંકાયેલા હતા. પણ આ તેમનું જ્ઞાન દ્વંજ્ઞાન હતું. અને તેને એટલું બધું કિમતી લેખવામાં આવતું કે દુનિયાના વ્યવહારમાં તે જ્ઞાનને કાંઈ કામમાં આવવા દેતા નહિ કે કામમાં આવતુંજ નહિ. એમના જ્ઞાનના મદને લઈને કહો કે એજ જ્ઞાનના તેજથી અંબઈ જઈને, ણીજ ગામના લોકો તેમની સાથે સંસર્ગમાં આવવા ઓછું માગતા અને તેથી વ્યાવહારિક જ્ઞાનમાં જન્મજનગરીને નામે શુન્યજ હતું.

એક દહાડો એક ધંધાધારી વેપારી આ જન્મજનગરીમાં આવી ચઢ્યો. સોદો કરવાને ખબરમાં ગયો, તો ત્યાં એની નજરે એક મોટું ટોણું ચઢ્યું. પાસે જઈ જોતાં તેને જણાયું કે એક માણસ એ ટોળાની વચ્ચે ઉભો ઉભો નીચે પ્રમાણે બોલતો હતો: “ ત્રણ કહેવતના ત્રણ હજાર રૂપિયા. માફ નામ હુશિયાર જ્ઞાન: અને મારો ધંધો કહેવતો વેચવાનો. ” અક્ષલના ખારદાન નામનો નવો આવેલ વેપારી મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે એવી તે શી મોટી કહેવતો હશે કે એના આ ત્રણ હજાર રૂપિયા માગે છે? તોત્રણ ઓડીવાર વિચાર કર્યા પછી એ કહેવતો વેચાતી લેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. પાસે આવીને ગજવામાંથી ત્રણ હજારની નોટો કાઢીને ધરી બોલ્યો: લે ત્રણ હજાર રૂપિયા: અને આપ મને તારી ત્રણ કહેવતો. ” હુશિયારજ્ઞાને પોતાના પૈસા ગણી જોયા ને ખરાખર ધયા એટલે બોલ્યો. જે સાંભળ, એક તો (૧) કોઈ દહાડો રસોઈઆનો વિશ્વાસ ન કરવો, (૨) દોસ્તનો ચે નહિ, (૩) પણ દ્વંજ્ઞાન ધંધરપરજ ભરોસો રાખવો. ”

આ સાંભળી પેલા વેપારીનું મોં ઉતરી ગયું અને એને લાગ્યું કે આ વાત તો બધા જાણે છે અને તેની આટલી કિમત તો બહુ ભારે પડે. હુશિયારજ્ઞાન એના મોં પર થયેલા ફેરફારનું કારણ કળી ગયો ને બોલ્યો તમને લાગતું હશે કે મોં કાંઈ નવું કહ્યું નથી. અને તમારે વાલું આપવું પડ્યું એમ પણ તમને લાગતું હશે. પણ ઓડા વખતમાંજ તમારો ખાતરી ઘશે. લ્યો આ એક ગોટલો અને ઘેર જઈ એને વાવજો. પછી તમે તરત કહેશો તો એને આંધો ઉગશે અને કહેશો એટલે પાકી કેરીઓ પણ મળશે. પછી તમારે બોલવું કે અદ્વૈત યા એટલે જાડ ને કેરીઓ બેએ ઉડી જશે અને દ્વંજ્ઞાન ગોટલોજ રહેશે. એ પ્રમાણે જ્યારે જ્યારે તમારે ખાવાની મરજી ઘશે ત્યારે તમને તરતજ પાકી કેરીઓ મળશે. ”

એ સાંભળી પેલા અક્ષલના ખારદાનને ઘણોજ આનંદ થયો અને તરતજ ત્યાંથી ઘેર જઈ એનો અખતરો કરી જોયો અને તે સફળ થયેલો જોઈ એના હર્ષને તો પારજ ના રહ્યો. એ વાત તેણે પોતાના રસોઈઆને કહી.

હવે ગ્રાહણુભાઈને લોભતો જણાવતોજ છે. પેલા સોનેરી ઈંડાવાળી મુરઘીના માલિકની માફક આમને થયું. પોતાના શેઠ અછલના બારદાનનો એક મિત્ર કમ ઈજ્જત કરીને હતો. તેણે એને પોતાની પીઠા જણાવી. પેલા મિત્રની પણ એકવાર કમ અછલે કેરી ચળાડેલી હોવાથી, દાનત બ્રહ્મ થઈ હતી ને એ ગોટલો પોતાનો કરી લેવાની ઇચ્છા એને પણ થઈ હતી. હવે આ બન્નેએ સંતલમ કરીને અછલના બારદાન પાસેથી ગમે તે રીતે ગોટલો લેવાની યુક્તિ કરી. પણ અછલનો બારદાન ગોટલો ચખત પેરા હેઠળ સખતો હોવાથી, એ લોકો કાંચા નહિ. એટલે કમઈજ્જતે એક યુક્તિ શોધી કાઢી ને પેલા રસોઈઆને બહુ ગમી અને બન્ને મળી જઈને તે નીચે પ્રમાણે અમલમાં મુકી. એક દહારો પેલો કમઈજ્જત પોતાના મિત્રની પાસે ચાવીને કહેવા લાગ્યો કે દોસ્ત ! તેં મોકલી'તી તે કેરીઓ અને ઘણીજ પસંદ પડી. ખાંધે ઘણીજ મિકું હતી પણ તું ને ઠેકાણેથી લાગ્યો હતો તે વિષે તું ને કહે છે એતો મને મશ્કરી નેવું લાગે છે. ચરે તદ્દન તેં પજ લાગે છે. બ્રાહ્મ હવે કેમ છે? સાચે સાચું કહિ કે'તું એ કેરીઓ ક્યાંથી લાગ્યો ? ”

બિચારા લોખા દિલના કમ અછલે ખરીવાત કહિ-પણ એ વાત પેલાએ માનીજ નહિ. “ જો ત્યારે તું કહે છે એમજ હોય તો હાહ અત્યારેજ મારી નજર આગળ એ ગોટલો વાવે ને તું કહે છે તેમ આંખાને કેરીઓ આવે તોજ હું ખરી માનું. બોલ છે કબુલ ? ”

અછલના બારદાને તરતજ હા લાણી અને તરતજ ઘરમાં ગોટલો લેવા દેડયો. સરત લાવીને જમીનમાં ફાટયો અને બોલ્યો કે ચલ આંખા ઉમ ! પણ આંખા ન મળે તો કેરીઓ તો ક્યાંથી. હવે પેલો કમ અછલ ઘણોજ શરમાયો અને ખેલાં તો અત્યંત ગભરાયો અને વિચારમાં પડી ગયો કે એનું કારણ શું ? પછી જમીનમાંથી ગોટલો ખંડાર કાઢી બરોબર તપાસીને જોયો તો ખાદેલો દીઠો અને તેનું અડું કારણ કહી ગયો.

હવે પેલા કમ ઈજ્જતે પોતાના દોસ્તને સરત ખાળવાનું યાદ દેવડાવ્યું, પણ અછલના બારદાને કહું કે હમણાં ૧૫ દિવસ શોભીજ; આમાં કોઈ લેદ છે અને એ લેદને હું જાણવા માંગું છું. માટે હું જાનકાનગરીમાં હું શિયાર-ખાનની પાસે જવા માંગું છું. અને ત્યાં જઈને એને પૂછીને આવું ત્યારેજ હું મારી સરત પૂરી કરીશ.

કમ ઈજ્જતે એમ કરવાની રજા આપ્યાથી આપણા કમ-અછલ-ભાઈ તો ત્યાંથી નિકળ્યા અને આજ્યા જાનકાનગરીમાં. બાપ જન્મારે એકવાર ચાલિ આવેલા અને વળી હું શિયારખાનનું ઘર પણ ખજર નહોતી. કેમકે ગમે વખત

એમને ને હું શિયારખાનને મેળાપ કરતા બજારમાં જ ધએલો-એલો રસ્તામાં રમતાં ચાર છોકરાને પૂછી જોયું.

“ઘર તો બતાવીએ” એક ચબરાક છોકરો જરા આગળ આવી બોલ્યો “પણ કાંઈ મહેનતનું આપશો ?” “લાઈ મહેનતનું તું લેજે. બાએ તમને બધાને સૌથી બરફીનું મોટું ચકતું આપીશ. પછી છે કાંઈ.”

બાબકેને મીઠાઈથી વધારે શું ગહાણું ? તરત બધા આગળ દોડ્યા અને હું શિયારખાનને ઘેર આપણા કમચક્કલલાઈને લઈ ગયા.

આજ ઘર. લાવો મારી બરફી.

કમચક્કલે એક રૂપિયો કાઠીને આપ્યો ને કહ્યું કે દ્યો એનાં બરફી મંગાવીને ખાજો.

પણ છોકરાઓની બાત. એ તો કહે, નહિ બસ અમારે તો બરફી જ જોઈએ. બિચારા કમચક્કલે હારીને બરફી મંગાવી આપી ત્યારે પેલા છોકરા બોલ્યા કે આ નહિ ચાલે. એ કાંઈ મોટામાં મોટું ચકતું છે ? હમારે તો તમે કહ્યું હતું તેમ મોટામાં મોટું જ ચકતું જોઈએ. કમચક્કલે વિચાર કર્યો કે, આટલી બરફી એમને ઘોડી પડતી હશે. એમ ધારીને બીજા એક રૂપિયાની મંગાવી આપી. પણ પેલા તો હઠ પકડીને જ બેઠા કે બસ હમારે તો મોટામાં મોટું જ બરફીનું ચકતું જોઈએ.

આ જોઈને બિચારો ચક્કલને બારદાન ઘણું જ ગુનવાયો. અને શું કરવું તે સુઝયું નહિ. એટલામાં હું શિયારખાન ઘરની બહાર એટલે આંચો તો ચોતાના ઘરાક કમચક્કલને જોયો. પણ કમચક્કલ તો તેની સામે દોડ્યો ને ચોતાની કર્મકથા કહિ સંભળાવી. એ સાંભળી હું શિયારખાન કહે-ફિકર નહિ. લાવ ક્યાં છે એ બરફી. બિચારા ચક્કલના બારદાને પેલી બરફી હું શિયારખાનને આપી, જે તેણે લીધી અને ઘરમાંથી એક છરી લાવી એક ચકતું લઈને તેના બે કટકા કર્યા. બીજું ચકતું લઈને તેના ત્રણ કટકા કર્યા. અને ત્રીજું ચકતું આણું રહેવા હઈ કુલ $3+2+1=6$ કટકા એટલે મુક્યા. પછી પેલા છોકરાઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે તમારે સૌથી મોટું ચકતું જોયે છે ને ? છોકરાઓએ હા કહિ એટલે “હીક” કરી એકને બોલાવી કહ્યું કે આમાંથી સૌથી મોટું હોય તે ઉપાડ. પછી બીજાને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે આમાંથી સૌથી મોટું હોય તે તું ઉપાડ. ત્રીજાને અને ચોથાને પણ એમ બાકી રહ્યા તેમાંથી સૌથી મોટામાં મોટું બતાવી આપ્યું. બધા પતી રહ્યા એટલે હું શિયારખાનને પૂછ્યું : કેમ બધાને સૌથી મોટું ચકતું મળ્યું ને ?

ભરેલું મહાંએ હા હા કહેતા ને ખાતા ખાતા છોકરા ત્યાંથી દોડી ગયા.

હવે હું શિયારખાને અછલના ખારદાનને ત્યાં આવવાનું કારણ પૂછતાં કમઅછલે બધી વાત કહી, અને એ દુઃખમાંથી સુખ થવાનો માર્ગ પૂછ્યો. હું શિયારખાને કહ્યું: કાંઈ ચિંતા નહિ. એમાં તારે કાંઈ પણ બીજા જેવું છેજ નહિ. “ત્રણ દિવસ તું અહિં શ્રેણીજા. ત્યાર પછી હું તારી સાથે ઘેર આવીશ. પણ આ ગામના લોકો તે પેલા છેકરાઓના દાખલાપરથી એવું તેમ મૂર્ખાં કહીએ તેા આલે એવ: છે. બધા શબ્દાર્થનેજ વળગી રહેનારા છે માટે કોઈની સાથે પણ પ્રસંગ પાડતાં રહેલાં વિચાર કરજો.” કમઅછલે વારૂં કહ્યું એટલે એઉજણ ઘરમાં દાખલ થયા.

લાંબી મૂસાફરી પછે આલીને કરવાથી કમઅછલના જોડા ફરી ગયા હતા એટલે ગામમાં જઈ નવા લેવાનો વિચાર કર્યો. એક મોચીની દુકાને જઈ કહ્યું. ભાઈ મારા પગના જોડા છે કે? જે મજબૂત જોડા હોય તે બતાવજો. કેમકે ત્રણ દિવસ પછી અહિંથી પગે આલીને ૨૦ ગાઉ જવાનું છે. માલ સારા આપીશ તે ખૂશ કરીશ.

મોચી કહે—અરે શેઠ કામમાં કાંઈ કહેવા જેવુંજ નથી. લ્યો આ જોડા એવું આમડું બુઝો. પગનું સોલ અળંગ છે. ને આ.....

વારૂં, મીઠા શી છે? એકજ વાત; આ તારી દુકાન પર પાટીઉ માર્યું છે તે પ્રમાણે એકજ ભાવ બોલીશ તેા તું ખુશી ઘઈશ એવું તરતજ આપી ઠઈશ.

લ્યો, શેઠ પગમાં ઘાલી દેા, પછી તમે આપો તે. ખુશી કરવાનું કહ્યું છે તેા ખૂશી કરો, તમારી મેળેજ.

ઠીક લે ત્યારે—કહી કમઅછલે જ રૂા. ગણી આપ્યા. અરે ગાંડા થયા શેઠ એમાં મને તમે ખુશી કેવી રીતે કર્યો?

અછલને ખારદાન હજી પણ સમઝયો નહિ ને જ આના ઉપર મૂક્યા પણ પેલા મોચી તેા “બસ મને ખૂશી કરો” એમજ બાઝયો.

હવે પેલા કમઅછલને હું શિયારખાને એતવાણી આપેલી તે યાદ આવી. વિચારવા લાગ્યો કે વળી આ જાળ ક્યાંથી વળગી? પછી, વિચાર કરીને પેલા મોચી પાસે સાંઝ સુધીની સુઠત માગી. અને કહ્યું કે જા તને હું સાંઝે ખૂશ કરીશ. ઘેર જઈ પોતાની વાત હું શિયારખાને આગળ કરી એટલે ખાને કહ્યું—ઠીક; તે સાંઝની સુઠત આપી છે ને? આજ રાત્રે એની વાત.

સંધ્યાકાળ પડી, અને રાતના દશેક વાગ્યા એટલે હું શિયારખાને અછલના ખારદાનને પોતાની પાછળ એક મોચી ડાંગ લઇને આવવાનું કહ્યું, અને પોતે પણ હાથમાં એક બીજી ડાંગ લીધી. બનેજણા મેં ઉપર માથાનો ફેટો વીંટી પેલા મોચીને ઘેર જઈ એવું ખારણું જેરથી ઠોકવા લાગ્યા, અવાજ સાંભળીને મોચી ખારણું ઉઘાડવા આવ્યો ને વિચિત્ર વેશમાં હાથમાં ડાંગવાળા એ માણસે જોઈ એમને કેમ આવ્યા છે એમ પૂછ્યું. હું શિયારખાને જવાબ

આપો કે હમે રાજના મહેલમાંથી આવ્યા છીએ અને રાણીને એક છોકરા આપ્યો છે તે કહેવા ગામમાં નીકળ્યા છીએ. રાજને ઘેર પૂત્રનો જન્મ થયો છે માટે તારે ઘેર નૈવેદ્ય કરવું. એમ કહી પેલા બે જણે ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. પણ પેલા મોચીએ હુશિયારનો હાથ પકડી ઉભા રાખી કહ્યું-ભાઈએ જરા અંદર આવી બેસો. વધામણીને રૂપિયો લેતા જાઓ. રાજને ઘેર છોકરાનો જન્મ એ કેવી આનંદની વાત ! આજે જેટલો હું આ વાત સાંભળીને ખુશી થયો તેટલો મારી આખી જીંદગીમાં નથી થયો.”

એમ ? હુશિયારખાન ગોલ્યો. એમ કહી પોતાના મોં ઉપરથી હુગડું ખસેડી આગળ ચલાવ્યું. તું અરેબર ખુશીજ થયો છું ? મોચીએ હા પાડી એટલે કમચક્કલ આગળ આવી બોલ્યો. ઠીક ત્યારે બગેરે જે ભેડા લીધા હતા તેની કીમત તને મળી ચુકી. અને એમ કહી તરત પેલા બે જણાએ ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

બીજે દહાડે સવારમાં હુશિયારખાન જરા કામ હોવાથી બગરમાં ગયો, પણ જતાં જતાં કમચક્કલને કહેતો ગયો કે તારે ઘરની જહારજ નીકળવું નહિ. જહાર નીકળીશ તો કાંઈ ફસાઈ પડીશ.

ગામમાં આવ્યાને ત્રણ દિવસ થયા છે, કમચક્કલને લાગ્યું કે દાઢી વધી ગઈ છે એટલે હજામત કરાવવી જોઈએ. પણ હુશિયારખાને જહાર નીકળવાની ના કહી હતી એટલે ચાકરને હજામને બોલાવા મોકલ્યો.

હજામ આવ્યો ને કમચક્કલ હજામત કરાવા બેઠા.

જે, ભાઈ હજામત સરસ બનાવજે. મને ખૂશ કરીશ તો હું તને કાંઈ આપીશ.

હજામે ઠીક કહી મેહોં પર સાબુ ચોપડવા માંડ્યો અને પાંચ મીનીટમાં કમચક્કલની દાઢી ચળકતી બનાવી દીધી. કમચક્કલે દાઢી પર હાથ ફેરવી મોં મલકાવી એટીએથી એક આની કાઠી હજામને આપવા માંડી, પણ પેલા હજામે લેવાની ના પાડી. કમચક્કલ સમજ્યો કે પૈસા થોડા પડ્યા એટલે ઉપર બે પૈસા ઉમેર્યાં. પણ પેલા હજામ ભાઈ તો હઠજ રહ્યા. કારણ પૂછ્યું તો કહે મારે તો “કાંઈ” જોઈએ.

“એવ તારીની” કમચક્કલ કહે ઘરમાંથી ઉઠી વનમાં ગઈ તો વનમાં લાગી આગ. ઘરમાંથી જહાર ન નીકળ્યા તોએ આ જાજગ તો આગળની આગળ ! હવે આને “કાંઈ” શી રીતે આપવું.

હજામ સાથે રક્તકચાલતી હતી ત્યાં ગજારમાંથી હુશિયારખાન આવી પહોંચ્યો.

સંઘળી વાતથી વાકેફગાર થઈને હુશિયારખાને હજામને સત્રે આપવાનું કહ્યું. હજામ ઘેર ગયો એટલે હુશિયારખાને કમચક્કલને ઘરમાં લીધો, પકડી એક પ્યાલામાં થોડું દુધ લીધું અને જૂણામાંથી એક કરોળીએ પકડી માંડી નાંખી એક જોખલામાં પ્યાલો મુક્યો.

રાત પડી ને હામ “ કાંઈ ” લેવા આવી પહોંચ્યો, હું શિયારખાને હામને કહ્યું-જો લાઈ, તારે તારૂં “ કાંઈ ” જોઈએ છે ને ? લે, ચાલ પેલા જોખલામાંથી મને જરા દુધનો ખ્યાલો લાવી આપને. હું જરા દુધ પીને તને પછી “ કાંઈ ” આપું. હામને જોખલામાંથી ખ્યાલો લીધો અને જેવો હાથમાં આવ્યો તે “ અરરર, શેઠ આ દુધમાં તો કાંઈ પડ્યું છે ! જુઓ. ” કરી હું શિયારખાનને બતાવા દોડ્યો.

શું પડ્યું છે ઠાંડે પેટે ખાને પૂછ્યું.

“ કાંઈ કરોળીઆ જેવું છે. ”

જોહોહો ! એમાં શું. લાવ એ દુધ મારૂં ને મહિ પડેલું “ કાંઈ ” તારૂં. કેમ ખરૂંની ? લે તારૂં “ કાંઈ ” એમ કહિ ખાને કરોળીઆ કાઢી ખહાર મુક્યો.

* * * * *

ત્રણ દિવસની મુદત પૂરી થઈ એટલે હું શિયારખાન પોતાના મિત્ર કમચાકલને લઈ જાનજાનગરીમાંથી તેને ગામ જવા નિકળ્યો. ઘેર આવીને હું શિયારખાને વિચાર કરીને એક મેદાનમાં એક મોટો ને ઉંચો માંચડો ઉભો કરાવડાવ્યો, જેના ઉપર કમચાકલના ઘરનો અધો સામાન ગોઠવી દેવડાવ્યો. પછી તેણે પેલા કમચાકલાક-કમચાકલના મિત્રને બોલાવા મોકલ્યું. જ્યારે પેલો આવ્યો એટલે પેલો માંચડા તરફ આંગળી કરીને હું શિયારખાન બોલ્યો: જો આ સઉથી છેલ્લે માળે ઘરેણાં ગાંડાં વિગેરે કીમતી ચીજો છે. આ બીજે માળે ઘરના ઘણાંદુણી વિગેરે છે. ત્રીજે માળે વાસણુકુસણુ. એમ જે જે માળે જે જે વસ્તુઓ હતી તે તે વસ્તુઓ બતલાવીને બોલ્યો. હવે તારે જેના પર હાથ મુકવો હોય તેના પર મૂક એટલે તરતજ તે વસ્તુ તારે હવાલે કરવામાં આવશે. માંચડા પર ચઢવાનો ક્રમ એકજ રસો છે અને તે આ નિસરણી. એટલું બોલી હું શિયારખાન ચૂપ રહ્યો.

પણ પેલો કમચાકલાક લાગલો વળીની નિસરણી જે માંચડા પર હતી તેના પર પગ મુકી ચઢવા માંડ્યો. પણ એક પગથીઉં ચઢી ખીજ પર પગ મુકે તે પહેલાં તો હું શિયારખાન બોલી ઉઠ્યો: ઉભો રહે લાઈ, આ નિસરણીના પગથીઆં ઉપર તારો હાથ સઉગી પહેલાં પડ્યો, માટે એ નિસરણી લઈને સતોષ પામી ઘેર જાઓ.*”

૨૧. આનુરાગ ગણપતરામ ઠાકોર, બા, એ.

અમેરીકન ભાવના.

(વિચારકો ભાવનાને ત્રણ સ્વરૂપે બહેંચાયેલી બુવે છે. તે ત્રણેતુ સંક્ષિપ્તમાં દિઠ્ઠશન કરીએ તો તે આ પ્રમાણે છે:—

ઉતરતી વસ્તુને પણ અયોગ્ય રીતે ગ્રહીયાતી કલ્પવામાં જે ભાવના દેખાય છે તે અધશ્રદ્ધાના નામથી ઓળખાય છે. આરંભે દુર્લભ દેખાતી છતાં પરીણામે શક્યતા સાખીત કરી આપનારી ભાવના એ આત્મશ્રદ્ધાના સ્વરૂપથી ઓળખાય છે. અને આ ઉભયથી પણ નીરાળી આ સૃષ્ટિથી પરકોઈ ઇતર સૃષ્ટિમાં રમનારી છતાં અણદીઠ વિશ્વજીવનને યોષી રહેલી ભાવના કવિઓની પ્રતિભા-શક્તિમાં રમનારી હોય છે.

ભાવનાના આ ત્રણ સ્વરૂપ પૈકી નિવેદન કરેલી ળીબ પ્રકારની આત્મશ્રદ્ધાના નામથી ઓળખાતી ભાવના અમેરીકન પ્રબંધની નસેનસમાં રમેલી હોય છે. અને વિરતૃત સ્વરૂપે આપણે તે હમણાંજ બેઠશું.)

“ સમય કને સખતમાં સખત કામ કરાવતાં—આત્મશ્રદ્ધાથી અટલ રહી સતત પ્રયત્નદ્વારા ઉન્નત દશાએ દોરનાર એવી મહત્વની કયી પ્રેરક વસ્તુ છે ? ” યુનાઈટેડ સ્ટેટસની સેનેટમાં વીસ વર્ષના અનુભવથી પરિપક્વ થયેલ એક આદર્શ વ્યક્તિને બ્યારે આવો પ્રશ્ન પુછવામાં આવ્યો હતો ત્યારે તેણે ટુકામાં એટલો જવાબ આપ્યો કે “ બ્હાઈટ હાજિસ ” “ ધી બ્હાઈટ હાજિસ ” આ ત્રણ શબ્દો અમેરીકાની ઉન્નત અને પ્રબૂતાની ખરી ચાવી રૂપ છે, સ્ટાર્સ અને સ્ટાર્ઈડઝ નામનો વાવટો કખૂલ કરનારા લગભગ એશી કરોડ માણસોને બજતાવસ્થામાં રાખનાર છે,—તેમના જીવનના મૂખ્ય યોષણ રૂપ છે. અમેરીકાના પ્રેસીડન્ટના મુખ્ય સરકારી સ્ટેડાણ રૂપ ‘બ્હાઈટ હાજિસ’માં એટલી બદુઈ અમત્કૃતિ રહેલી છે કે તેના પ્રાબલ્યનું વર્ણન કોઈપણ કલમ યથાર્થ આલેખવાને અશક્ત છે. અતિશયોક્તિ સમજી કોઈ અજ્ઞાત વર્ગ આ લખાણને હસે તો હસવા યો. પણ મ્હારે આ એક સત્ય સિદ્ધાંત છે કે આત્મશ્રદ્ધામય ઊપરેક્ત કેન્દ્રસ્થાનવાંળી ભાવનાનું બુદ્ધે યુકે અમેરીકનોમાંથી વિસ્મરણ થાય તો બેશક તેઓનાં નૂરમય જીવન નિઃસરવજ થઈ જાય. જેમ કોઈ સારા કવિની ઉત્તમ ભાવનામય રસીક કવિતાને નમાલા ગદ્યમાં ગોઠવતાં તે નીરસ બની જાય તેમ અમેરીકાના ગૌરવરૂપ લીંકન તથા ગાર્ફિલ્ડના જીવનની આપણે ઝાંખી કરીએ. મહાપુરૂષ તરીકે ખ્યાતી પામેલાં આ મહાન હૃદયે ત્યાંની બ્હાની ઝુંપડીઓમાંજ ઉછર્યાં હતાં. ઉભય રાંકે માખાપને પાલવે પડ્યા હતા. તેઓને જીવન વહન સાડું સાતુકુળ સંજોગો નહતા, જરા ખારીકાઈથી તપા-

सतां आपणु जेई शकीशुं के तेओओ धारेला के'द्रस्थाने पडोयवा पोतानी व्हालामां व्हाली वस्तुओेनो लोग आभ्यो इतो. इधीरनुं पाणीअनाववुं पडयुं इतुं. संसारनां विषम वावाओडांमां तन तथा मनने भूय कसावुं पडयुं इतुं. वधारे पुष्टा शब्दांमां कहीओेतो आइतो, गरीआछं, जइरीयातोनी तंगी, अजभायशोनी निष्कणता, जेनी विषम वाटीकाओेने सरण अनाववा अथवा कछो के पोताना धारेली के'द्रस्थाने पडोयवा हृदयने लालरूप अनाववुं पडयुं इतुं. तेओो कही अदीत धया नथी, प्रदोअनोथी ललयाया नथी, आइतोथी कंटाअ्या नथी अने अंतसारयना हो माजो सडोवामां पडतो अम तेओो कसोटी के कसरतइय रवीकरता इता. कमे कमे आगण धपवुं, लायक अनवुं, व्हाछंटा व्हाउसे पडोयवुं अने दोकना कल्याणुक थवुं ये तेमनुं अवनसूत्र इतुं.

आवा आदर्श अवनसूत्रवाणी ओ मडान व्यक्तियो येई ओेक लाकडां कापनार अने णीअ अच्यर अरवनार व्यक्ति इती.

ओेमनीअ कोटीनो आन्ट व्यामडां साइ करतो इतो. सामान्य रीते जेतां तेमना आ प्रकारना धंधाने अंजे "व्हाछंटा व्हाउस" जेवुं स्थान मेणववाणी लावना कहाय कोर्छं छिंहीने मन इवामां उडनारी लागथे पणु तेओोओे सूक्ष्म विचार करवो धटे छे. उपरना त्रणे मडापुइयोमां आत्मश्रद्धानो गुणु सुभ्यत्वे करीने इतो. अंत, उत्साह, धैर्य, सहनशीलता, कर्तव्यपरावृत्तता अने स्थिति परवेनो संतोष आ ओे सद्गुणोथी तेओोनुं अवन विभूषित इतुं. तेओो सारी रीते समजता के धारेला के'द्रस्थाने पडोयवा, जे स्थितिमां व्हाछंओे ते स्थितिमांथीअ सतत प्रयत्नो करवा पडथे. पोते पोताना धंधामांथी युक्तता नहि. ओेक दृष्टिथी जेतां तेओोनुं सांसारिक अवन उपर निवेदन करेला धंधामय इतुं पणु णीअ रीते तपासतां स्पष्ट जणुय छे के धंधाना पेटा लागमां जे कांछं पणु विचारो करता होय, करी पणु योजनाओे घडता होय, तेओोओे कांछं पणु निशान ताकयुं होय तो पोताना लाविअवन वास्ते घडता के'द्रस्थान संघंधीअ-ते के'द्रस्थानने पुष्ट अनाववा पुरताअः अने अेशक तेमना विचारो, योजनाओे, अने तेमनी आत्मश्रद्धाना प्रणव नूरमां तेमनुं के'द्रस्थान तेमना तरइ जे'आतुं अने ते के'द्रस्थान तेमना तरइ होरतुं.

पडं छे के अमेरीकाना सघणा विद्यार्थीओेनामां व्हाछंटा व्हाउस मेणववातुं सामर्थ्य होय ना. पणु 'व्हाछंटा व्हाउस'नी लावनानां उच्य णीअ अयपणुथीअ विद्यार्थीओेमां ववायां होय तो तेथी तेमनी दृष्टि उच्य अंजितमां टकेली रहे अने ते णीअमांथी कूटता अंकुरो इलकी नही पणु उच्य पद्धतिअ अधिकारी हरवे ओे लुलवुं जेछंतुं नथी. अंजणीमां करवा धारेलां अमुक कर्तव्योनी सइलतामां अवनने सतीपों जतावी दुके सुहामां निवृत्ति रीतारी होय तेवां मानव हृदयना इंतु रतुन्य नथी.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં કોઈ હિંદવાસી અમુક કાળ ગાળે અને તેમનો વિશ્વાસ યામ થાય તો તેને માલુમ પડશે કે ત્યાંની પ્રજાનાં જીવન કર્તવ્ય-સાક્ષ્યથી સંતોષ માની નિવૃત્તિ નહીં સ્વીકારતાં વધતા જતા અને જીવનને સંગીન બનાવતા વૃદ્ધિ પમાડતા એવા ઉચ્ચાશયો સાધ્ય કરવા સારૂ સતત પ્રવૃત્તિમય જીવન નિર્ગમન કરતા હોય છે. અમેરીકાનાં સૌ પુરૂષમાં એકમેક વચ્ચે અપૂર્વ વિશ્વાસ છે અને બંનેને ઇચ્છિત વસ્તુ સાધ્ય કરવાની તિવ્ર અપેક્ષા હોય છે. આ અપેક્ષા અને આ શ્રદ્ધા એટલી સંગીન અને જોડાણ ફાલવાળી હોય છે કે તેનું અતિમ બિંદુ ઘણું દૂર દૂર દેખાય છે. અને અમરવેલ પેઠે પ્રતિદિને વૃદ્ધિજ પામે છે. આ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓને માથે આર્થિક લોભનો દોષ કદાચ તમે જોશો પણ વસ્તુતઃ એ માન્યતા ભુલભરેલી છે એમ આંતરિક દૃષ્ટિથી વિચારતાં સહસા જણાઈ આવશે ત્યાં એવા પણ ઘણા અમેરીકનો છે કે જેને આપણે જડવાદીના નામથી સંબોધતા હોઈએ તે ધાર્મિક બાબતોના ગહન અભ્યાસી હોય છે. અલગત આશા એ વસ્તુ ક્ષિતિજ જેવી છે એની પાસે જેમ જેમ જવાય તેમ તેમ તે દુર જાસતી જશે અને ભવ્યસ્વરૂપે દર્શન દેશે છતાં તેથી કાંઈ તે અનાદરણીય તો નથીજ કે નથી તીરસ્કારવા યોગ્ય. આશાના સારા નરસાનો આધાર તેને ગુંથામાં આવતા વ્યક્તિના વિચારો ઉપર અવલંબીને રહેલો હોય છે. મતલબકે આશાના સ્વરૂપને ઘડવું તે તમારા પોતાના હાથમાં છે. અને તેથીજ તે સત્કારિત અને શ્રેયસ્કર ગણાય. કોઈપણ અમેરીકન કેવળ એકજ ધંધાની પ્રવીણતા મેળવનારો નહીં હોય. પણ તેથી વિશેષ ધંધાની પ્રવિણતાનો અભિમાની હશે, ઘણી ઘણી જાતની જુદી જુદી શોધજોગમાં ગુંથાયલો હશે અને તે પ્રયત્નોનું પરિણામ જ્યારે જગતમાં જાહેર થાય છે ત્યારે દુનિયાને નવા પ્રકાશ રૂપ તે પરિણામ (શોધખોળ) જણાય છે અને એટલાજ મુસ્સાથી દુનિયા તે સ્વિકારે છે.

સામાન્ય રીતે જોતાં અમેરીકનો એક ચોપાનીયાં વેચનાર એક છોકરો તેના જીવનનો હમેશને માટે એજ ધંધો વગરો રહેશે એમ જણાય છે છતાં વસ્તુસ્થિતી તેવી નથી. ચોપાનીયાં વેચતો હોય ત્યારથીજ તે પોતાનું ભાગિ જીવન ઉચ્ચ દશાએ પહોંચાડવા ગુંથાયલો હોય છે. મતલબ કે ચોપાનીયાં વેચવામાંથી રીપોર્ટર તરીકે તેમાંથી લેખક તરીકે ત્યાંથી આજળ વધીને અધિપતિ તરીકે થવાની લાવના સખતો હોય છે. કમ આટલેથીજ અટકતો નથી પણ પત્રકારોની સલાનો આત્મા બને તેના માટેની લાયકાત મેળવવા યોગ્ય યોજનાઓ ઉતારતો જાય છે. અને મુજથીજ આવી મહત્વાકાંક્ષા તેમાં હોય છેજ. પછી ભલે તે ગમે તે ધંધો કરતો હોય પણ અમેરીકનો ઉંચાળી જવાનો સીડીની યોગ્ય પહોંચવાનું લક્ષ્ય રાખે છે. જાણે કે અંધારા ભોંયરમાંથી સીડીની યોગ્યપર પહોંચવા પ્રયત્ન કરવા આ બાબકને (ચોપાનીયાં વેચનાર છોકરોને) યોગ્ય સીનાય અન્ય પાત્રીએ પ

હોંચવું એ તેને અઘટિત ન લાગતું હોય ! અને આજ નિયમ અમેરિકાની સમસ્ત પ્રજાને લાગુ પડે છે. અપાતાં દુષ્ટાન્તો અતુલવસિદ્ધ છે. ઇતિહાસ પણ સાક્ષી પૂરે છે કે એક વખતે જે લોકો મોટી મોટી વાતો કરતા જણાતા હતા અને આવેશોવાળી ધાંધલ મચાવતા તેજ લોકો અત્યારે મહત્ત્વદ પામેલા છે. એકાદ ઉદાહરણ જોઈએ તો અત્યારે એક મહત્ત્વદ પામેલા એક માણસની જીંદગી ચોપાનીયાં વેચનાર એક બાળક તરીકે શરૂ થઈ હતી. વર્ષો સુધી તેને આ ધંધો કરવો પડ્યો હતો પણ તેજ તેના પરીણામે અથવા તેની ઉચ્ચ ભાવનાને અંગે સુપ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય માસિકના અધિપતિ તરીકે પ્રખ્યાત છે. તમે ધારશો કે તે હાલના હોદ્દાથી સંતોષ પામ્યો હશે, અથવા ઉન્નતિના શિખરે કદાચ તમે તેને પહોંચેલો કદપશો પણ તેમ નથી. હજુ પણ તે જ્ઞાન વધારવા મંડ્યો રહે છે નવા પ્રશ્નો હાથમાં લે છે ને જીવનમાં નવાં તત્ત્વો ઊભેરે છે. અને આમજ જીંદગીને નવી પ્રવૃત્તિઓ સાથે જોડેલી રાખે છે અને વાદળાંમાં ધૂપાયેલી તેની ઉંડી આશાઓના મુખ્ય સ્થાને પહોંચવાનો સતત પ્રયાસ કર્યે જાય છે. આ પ્રમાણે ઓળ અનેક લેખકોના અને સુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં મચ્યા રહેલા વર્ગના દાખલાઓ અત્રે રજુ થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ સ્થળના અભાવને લીધે હું આટલેથીજ વીરમીશ.

રા. ચુનીલાલ રસિકલાલ પરિખ ઓ. એ.

દિલ્લરનાં દર્શન.

(“ હે મગર મીલતા નહીં ”ના પ્રયુત્તર રૂપે.)

અથ દિલ ! તું દીલમે' દેખલે દીલબર ન દૂર હય,
દિલમે', જાગરમે' 'અશ્મમે' દીલબર કા નૂર હય.
મરજીદમે' ન મીલેગા ન મંદિરમે' પાય ગા,
જબ તક ચે દીલમે' તેરે 'પુદીકા 'ગરૂર હય.
હર જાયે વો 'સનમ નજર આ જાતા હય ઉન્હે,
આંખો મંચ ઉસકે 'ઈશકકા જુસકો 'સરૂર હય.
'દીલબરકે લિયે દીલ હય તો દીલબરકો દે દે દીલ,
દુનિયાં સે દીલ લગાના તુજે કયા જરૂર હય ?
જાના ફકીરી પહેન લે કર કયદને ફસકો,
“ સતાર ” પ્રીરતું દેખલે હાજર હંજુર હય.

“ સતાર, ”

સાબરમતી ગુણશિક્ષણકાવ્ય.

વિવરણ.

(ગતાંકથી ચાલુ.)

(૨)

“ બહેતી વેગે જલપુર વડે ભોકને એ જણાવે,
 “ શક્તિયોથી વહન કરતાં આત્મને રે ઉપાયે;
 “ સાચી પૂરી પ્રગતિ પથની ઉન્નતિ તુર્ત ધાતી,
 “ પૂર્ણાત્મામાં લદ્યદ બની જીવતાં મુક્તિ ધાતી. ”

નદીનો વેગવતો વહેતો જળપ્રવાહ માનવજીવનને શું શીખવી રહ્યા છે તેનું આ કડીમાં સ્પષ્ટીકરણ થએલું છે. નદીની માફક માનવી તેની સધળી શક્તિયોને સંપૂર્ણશે સન્માર્ગે વહેવરાવે, આત્માનાં બળ અર્પક વેરતો રહે, તો તેના જીવનની તેવી? પ્રગતિને પરિણામે ઉન્નતિ કાંઈ દૂર નથી. ઉન્નતિના અંતિમ બિન્દુ સુધી કાબજકાર પહોંચે છે—અને વાક્ય વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે કે—

“ પૂર્ણાત્મામાં લદ્યદ બની જીવતાં મુક્તિ ધાતી. ”

મતલબકે પૂર્ણાત્મા—મહા—આત્મા રૂપી વિશાળ પટ પાથરી વિશ્વને વીંટી રહેલો સાગર, અને તેમાં લદ્યદ બની જતી—તન્મય (તે મય) બની જતી નદી પોતાના જીવતા જીવનેજ મોક્ષ પામે છે. માનવજીવન માટે પણ તેમજ છે. પ્રથમ પ્રતિપાદન થયું તે પ્રમાણે જો પોતે પોતાની શક્તિયોનો સંપૂર્ણશે સન્માર્ગે વ્યય કરતો રહે તો આ જીવનેજ તે મુક્તિને મેળવી શકે છે. અને આ સિદ્ધાન્ત નિર્વિવાદ છે. મુક્તિનો સરળ અર્થ મુક્ત થયું—સ્વતંત્ર થયું તે—થાય છે. અને સંસારમાં સ્વતંત્ર જ્ઞાનાર્થી થવાનું હોય છે? સંસારમાં કેવાં બન્ધનોથી છૂટા થવાનું હોય છે? સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં બન્ધનોમાં બાંધનાર મૂળ્ય વસ્તુ કંઈ છે! હું માનું છું કે કેવળ મોહ છે. વસ્તુ માત્ર પરનો મોહ, સર્પ જેમ પોતાના પરની કાંચળીને સરકાવી દે છે તેમ માનવી જો સરકાવી દે તો સંસારમાં તેને વાસ્તે કોઈ પ્રકારનો પ્રતિબન્ધ રહેતો નથી. કાચળ જેમ પોતાના સધળા અવયવોને સંકેલી લે છે તેમ સંસારસકતપણાથી દૂર થઈ જળ અને કમળ જેવા જીવને જીવન જીવતાં ઉદ્ભસિન વૃત્તિએ સ્નેહ સન્માસવતને અગિકાર કરવું, અર્થાત્ મોહને સ્થાને સર્વ વસ્તુ પર, સર્વ વ્યક્તિ પર સર્વ આત્મા પર આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ ની ભાવના વડે અભેદ માર્ગે પ્રવાસી હોઈ, સમષ્ટિ સ્નેહની ભાવના ધારણ કરવી, તેમ કરીને વિશ્વકથ્યાણુ વાસ્તે પોતાની સધળી શક્તિયોને, નદીના વહન પેઠે ખપાવી દેવામાં નિરંતર તૈયાર રહેવું એટલે આ જીવનેજ તેવા મહાશય—માનવીની મુક્તિજ છે. નદીને તો એક પોતાના કરતાં વિશાળ આત્મ—સાગર સાથે સંયુક્ત થવા જવું પડે છે, પણ ઉપર્યુક્ત ભાવના વડેના કર્તવ્ય પરવાણુ મહાશયને તો પછી અન્ય પ્રવાસની અપેક્ષા નથી રહેતી: પોતેજ આત્માનાંથી સ્વયં મહાત્મા સરપમાં રૂપાન્તર પામી શકે છે. આપણા પૂન્ય આચાર્યો, મૂનિ મહારાજો અને ધર્મસન્તો આ દષ્ટાંત માટે સખળ ટેકા રૂપ છે. મહાત્મા

ગાંધીજી જેવા એક વાર “ આત્મા ” જ માત્ર હતા અને હવે “ મહાત્મા ” ને નામે તેઓ આ જીવનેજ દેશ દેશાન્તરમાં નામાંકિત થયા છે. તેઓની મુક્ત દશા માટે કોઈને પણ સંશયનું કારણ મળી શકશે ? અને આમજ અન્ય સમર્થ મહાત્મનો માટે પણ સમજ સેવાતું છે.

ત્યારે વાચકોથી હવે સમજશેજ કે “ પૂર્ણાત્મામાં લક્ષ્મણ અને જીવતાં મુક્તિ ” મેળવવી તે આમ.

હવે પછી કાવ્યની ત્રીજી કડી ઉકેલીશું.

(અપૂર્ણ.)

કેશવ હ. શેઠ.

હે મગર મીલતા નહિ.^૧

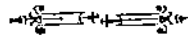
મેરે દિલમે^૧ દિલકા ખ્યારા હે મગર મીલતા નહીં,
ચશ્તુ મેં^૨ ઉસકા નગારા^૨ હે મગર મીલતા નહીં;
હુંઠતા પ્રીરતા હું^૩ ઉકેકા દર બ દર^૪ ચોર કુ બ કુ^૫,
હર જગા વોહ આશકારા^૬ હે મગર મીલતા નહીં.
અય રકીઓ^૭ ગર ખખર હોવે તો લીલાહ દો જવાબ,
મેરે ઘરમે^૮ મેરા ખ્યારા હે મગર મીલતા નહીં.
શેખ હુંઠે હે હરમે^૯ ચોર ખીરે હમન^{૧૦} દેરમે^{૧૧},
હર જગા ઉસકા પુકારા હે મગર મીલતા નહીં.
મેં પછા જખમી તકકતા હું^{૧૨} પ્રીરાકે^{૧૩} ચારમેં,
તીર મીઝગાં^{૧૪} ઉસને મારા હે મગર મીલતા નહીં.
મેરે અંદર વોહી ખેલે ચોર ખીલાવે તુજકે વોહ,
ઘરમેં દુલહનકા દુલારા હે મગર મીલતા નહીં.
કયા કરે કુછ બસ^{૧૫} નહિ અનવરે થડાં લાચાર હે,
ખરમે^{૧૬} વોહ દિલખર હમારા હે મગર મીલતા નહીં.

સંપાદક રા. પાઠરાકર.

૧ આ ગઝલમાં આત્મા એજ પરમાત્મા પરમેશ્વર છે અને તેજ આ શરીરમાં છે પણ જ્ઞાનગુણ વિના દેખાતો નથી એવી મતલબ સમજાવી છે. ૨ દષ્ટિ. ૩ દાર. ૪ ગલી. ૫ જહેર. ૬ પાસે રહેનાર. ૭ મસ્જીદ. ૮ ખાસીયુ. ૯ દેર. ૧૦ જુદાઇ. ૧૧ પાંપણ. ૧૨ ઉપાય. ૧૩ ખગલ.

* * આ કાવ્યના જવાબરૂપ રચાયેલું સાયેતું પૃષ્ઠ ૨૭૭ માંનું કાવ્ય પ્યાનપૂર્વક વાંચવા વાચકને ખાસ વિગતિ છે.

સ્વીકાર અને અભિપ્રાય.

સવાસો ગાથાનું સ્તવન તથા આઠદશિની સન્મન્ય અને ચતુર્દશિતિ ગિનસ્તુતિ. છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર શા. દયાચંદ સ્તવચંદ સુરત. કિન્મત “ અમુદ્ય. ”

ભગવતીસૂત્ર (પ્રથમ ગુચ્છ) સરળ ગુજરાતી ભાષાન્તર; ભાષાન્તરને શુદ્ધ રીતે તપાસનાર ધર્મોપદેશ, વિદ્યાસાગર ન્યાયરત્ન સુનિ મહારાજ શ્રી શાંતિવિજયચ્છ. પ્રકાશક રા. પુસ્તોત્તમ ગીગાભાઈ શાહ—અધિપતિ “ જૈન શાસન ” મુકામ ભાસ્તમર. કિન્મત આઠી રૂપિયા.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ (૭૫૦ ઉપદેશામૃત સહિત) શેખર રા. રા. ડાહ્યાભાઈ રામચન્દ્ર મહેતા—સંપાદક “ સરની વાર્તામાળા ” અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦ પાકું રૂપેરી પૂઠું સારા ગ્લેઝ કાગળ. લગભગ ૯૦૦ પૃષ્ઠ. અને સચિત્ર.

અભિપ્રાય માટે મળેલા પ્રસ્તુત દળદાર અર્થને આદર આપતાં આનંદ થાય છે. આનંદ થવાનું મૂખ્ય કારણ એક છે. અને તે એ કે આ એક વર્તમાનયુગમાં, માનવજીવનને મોક્ષમાર્ગી બનાવનાર આદર્શ ધર્મ પુસ્તક છે. ખીન્ન દેશોનાં જીવનના અસ્તિત્વનો પાપો તે તે દેશવાસીઓ ગમે તે અન્ય વસ્તુ પર ટકી રહેશે—કે ચણાયલો માનતા હોય. પણ આપણે ભરતખંડ, આપણું “ ધર્મક્ષેત્ર ” તો ધર્મતા પાસા પર ચણાયલું છે અને તેનાજ આધારે (જ્યારે ઇંતર પ્રદેશો હિન્ન મિલ દશાએ પહોંચીને પાછા નવા અવતારમાં આવી ગયા ત્યારે પણ) હજી ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહું તો આર્યાવર્તનું “ તળાયું મગ્ન્યૂત ” જણાય છે. આ પ્રભાવ કે આ પ્રતાપ આ ધર્મક્ષેત્રના આધ્યાત્મિક-ધાર્મિક બળનોજ છે.

હકીકત આમ છે, અને આપણી પ્રજા તે સારી પેઢે સમજે છે છતાં વર્તમાનકાલે શું જોવાય છે? પશ્ચિમ પ્રદેશમાંથી ઉચિત થઇ આવેલાં-છંડાયલાં નોવેલ્સ અને તેનાં વાન-રતકલી અનુકરણ; તેમાં ઉતરેલી-કહેવાતી સ્નેહની વસ્તુઓ તેવી વસ્તુઓમાં ઉમેરણ કરાવી આપનાર ધમચક્ર ગયાવી મૂકતાં “ સીનેમા. ” અને સીનેમાના પ્લોટ ઉપરથી નવી ઉપ-જનવતારમાં આવતી “ શયતાની, ” “ છૂપી પોલિસવાળી, ” “ ખૂન ” ભરેલી “ ફેશનેબલ ” એવી એવી નવલકથાઓ ! આમાંજ જણે આપણા ગુર્જર સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ અને વિકાસ ન થતો હોય; તેમ સૂર્ય ઉદય થવા સિવાય રહે, તો નવા નવા નામે તેવાં શુક્રતારમાં વેચવાને સરળપલાં નવલકથાનાં ખોખાં નીપજ્યા સિવાય રહેતાં હોય ! આવી જાતના પેટભરા ફંદ અને ભાહુતી હંદ ભરેલી ફૂતિયોના ઘાટેલા રાકડા આગળ આપણી પરાપૂર્વેની જે ધર્મ-ગાયતા, તે ઠોરાણેજ રહેવા પામે છે. જોવા જતાં દેશમાં ધાર્મિક સાહિત્યનો પાર નથી. તથાપિ તે સુન્દર, અદ્વિતીય સાહિત્યને પોતપોતાની ભાષામાં સુન્દર રીતે ઉતારી શકે તેવા કેટલા લેખકો નબરે ચડે છે ? તેવાં પુસ્તકો પર નવનીત તારવવા જેવી સુમધુર ટીકા કરનાર સમર્થ ટીકાકારોની સંખ્યા આંગળીના વેદાપર ગણાવ તેટલી પણ છે ? તેવાં ધર્મ-અર્થોને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા સાડ પુરતું ખર્ચ આપે એવા ઉદાર શ્રીમાનો, શેઠીઆઓ, પડની-

૧ આધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ દ્વારા ધાર્મિક અર્થે પ્રસિદ્ધ કરાવવામાં શ્રીમાન લક્ષ્મીભાઈ કરમચંદ દલાલની આર્થિક અને માનસિક સખાવતો સ્તુતિપાત્ર છે. અન્ય શેઠીઆઓએ તેમનું અનુકરણ કરવું ઘટે છે. કે. હ. શેઠ.

ધરો કે દાકાર મહારાજાઓત્ત અસ્તિત્વ છે? કોઇ પુછે કે તેવા ધર્મગ્રંથો વાચનાર વર્ગ છે? હું કહીશ કે છે; વર્ગ તેનો તેજ છે. તેને ધર્મગ્રંથાનના રસનો અનાવવા તે દુરજ કે તે જવાબદારી લેખકો અને પ્રદાશકોનેજ સિરે છે, અને જો તે પ્રમાણે સમજવામાં આવે તો અત્યારે પણ એના એજ લેખકો, પ્રજા જીવનની નજર સીનેમાનાં પુતળાં અથવા તે ઉપરથી ઉતારેલા નામની નવલકથાનાં પાત્રોમાંથી ખસેડીને પરમદયાળુ પરમાત્મામાં અથવા અવતારધારી મહાત્માઓમાં પરોવી શકે, અને જો આમ અને તો દેશની દશા કરતાં વાર લાગે નહિ એવો આ લેખકનો નવ્ર પણ મક્કમ મત છે.

પરંતુ એક રીતે વિચાર કરતાં આપણા નામધારી નવલકથકીઆ ગુર્જર લેખકોને પણ ધણો દોષ નથી દેખાતો. “સંગત તેવી અસર” થાય એ સ્વાભાવિક વાત છે. આપણે પશ્ચિમ પ્રદેશોના સહવાસમાં દુઃખ-અનિદ્રાએ આગ્યા છીએ-એટલે “તેમની અસર આપણામાં ઉતરે” એવી દલીલ કોઇ દર્શાવે તો અમુક અંશે તેને વળન આપી શકાય. “દેટલેક અંશે” એમ કહેવામાં હેતુ રહેલો છે અને તે એજ કે સહવાસને અંતે આપણે તેમનું અનુકરણ કરવામાં જે વસ્તુ આપણા દેશ-જીવનને પ્રતિકૂળ હોય છે તેજ વસ્તુને (દેખીતી રીતે તે ધંધાને અંગે તેવી વસ્તુઓ સરળ લાગવાથી) અટકાવ કરીએ છીએ! આ ખેદનીજ વાત છે.

તથાપિ તે દેશોનાંયે દિશા હવે શરવા માંડી છે અને ધીમે ધીમે તે પૈસાના પૂખરી પ્રદેશોમાં ધાર્મિક ભાવનાનાં ધી વવાયા લાગ્યાં છે; તેમ ન હોત તો મહાકવિ સ્વીન્દ્રનાથ દાકરને કદાચ તોએલા પ્રાદંજ પણ ન મળત! ત્યારે જો આમજ છે તો હવે આપણે આપણું સંભાળવું ધટે છે અને શક્ય તેટલા પ્રયત્નોએ ધાર્મિક સાહિત્યનો, વિવિધ રીતે પ્રચાર કરવો ધટે છે.

આ ઉદ્દેશને, જાણીતા ઐતિહાસિક ગુર્જર નવલકથાકાર શ્રીમાન ડાહ્યાભાઈ મહેતાએ સ્વીકારેલો જાણીનેજ મને ખાસ આનંદ થયો હતો. અને આ અંશના ખરીદનાર વાચક વર્ગે પ્રથમ તેઓની પ્રસ્તાવના અચૂક વાચવાની, વિનિત બાવે બલામણુ કરવામાં આવે છે આટલું તો “આનંદ” ના હેતુ માટે.

પુસ્તકની વસ્તુના સંબંધમાં શું કહેવું અને શું ન કહેવું એ એક પ્રશ્ન છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયલું છે. પ્રથમ સુપ્રસિદ્ધ દેશ જ્ઞાન શ્રી રાગકૃષ્ણ પરમહંસની જીવનલીલા (અને પછીથી પ્રકીર્ણ લીલા પ્રસંગ) આવે છે. પછી નાસ્તિક તર ચૂસ્ત આસ્તિક થયેલા, તેઓના મહાન શિષ્ય આપણા દેશના પરમભક્ત શ્રી નરેન્દ્રનાથ જે સ્વામીને આપણે વિવેકાનંદને નામે ઓળખીએ છીએ તેમનું જીવન આવે છે અને ત્યાર પછી અમૃતના ગિન્દુ સરખાં, અને નિરંતર પાઠ કરવા જેવાં શ્રી પરમહંસનાં ૭૫૦ વચનામૃત-“કૃપદેશામૃત” આવે છે. આમાં માનવજીવનને લગતા સર્વળા વિષયોની ગૂંચ ઉકેલવામાં આવેલી છે અને જીવનના વહન માટેનો માર્ગ નિષ્કટક, સરળ અને મોક્ષપદ ભણી દોરાવનારો બનાવી દીધેલો છે. સર્વળા વિગતોમાં વિસ્તાર પૂર્વક ઉતારવામાં આવે તો એ દળદાર અથ જેટલોજ બીજો અથ તૈયાર થાય તેમ છે એટલે અંથ સંબંધી અત્ર અંગૂલિ નિર્દેશ કરાવવામાં સંતોષ સેવવો ધટે છે. આ અંથ પ્રત્યેક ગૃહમંદિરમાં પદપાઠેલો હોવો જોઈએ અને પ્રાતાઃકાળે નિયમિત રીતે તેમાંની પ્રસાદીના પ્રાશન વડે આત્માને પવિત્ર અને મહાન બનાવવો જોઈએ. આ અંશની ભાષા, સાદારી (!) નથી. આ લખનાર પોતે

તેના શુદ્ધકૃત્યમાં નિત્ય તે અંધ વાંચી સંભળાવે છે અને છોટાં-મોટાં સૌ તે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકે છે. આવી તળબદી ભાષામાં તૈયાર થએલા અપૂર્વ ધર્મતત્ત્વપૂર્ણ દળદાર અંધમાં સ્વામી સમકૃષ્ણ પરમહંસની, સ્વામી વિવેકાનંદની તથા શ્રી રાધાકૃષ્ણ વગેરેની છબીઓ સંયુક્ત કરવામાં આવેલી છે તેની કિમ્મત પણ વસ્તુના પ્રમાણમાં અને હાલની મોંઘવારીના પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી છે. ઓછી કિમ્મત રાખવાતું પ્રયોજન શ્રીમાન મહેતાને અમે પૂછ્યું હતું અને તેમણે કહ્યું હતું કે સૌ અધ્યયન સ્થિતિના મુમુક્ષુઓ એક સરખા રીતે તેને લાભ લઇ શકે તેટલા વાસ્તે કિમ્મત ઓછી રાખેલી છે. આશા છે કે શ્રીમાન મહેતાની તે સ્તુત્ય ભાવનાને અવલમ્બી, પ્રસ્તુત અંધને આહકો ઉદારતાથી ખરીદી મળેલી સુન્દર તકનો લાભ થેવા ચૂકશે નહિ. કહેવાની જરૂર નથી કે આ અંધને ગુર્જરવિદ્યાનોએ આદર પૂર્વક વધાવી લીધું છે અને તે રા. બ. કમળાશંકરભાઈ, એરીસ્ટર મિ. મગનભાઈ, પ્રતિસપાલ મિ. હીરાલાલ એઈ, શ્રીમાન જગનલાલ પંડ્યા રા. ગણપતરામ ત્રવાડી, વગેરેના પુસ્તકમાં અપાયલા અભિપ્રાયો ઉપરથી માલમ પડે છે. તેવા ઉપયોગી અંધની પ્રસિદ્ધિ હિલાસરામ નરોતમદાસ જાટના ગ્રેય નિમિત્તે થઇ છે તે આશ્રયતું સાધક્ય થયું છે. વળી “આવાંજ અધ્યાત્મ જ્ઞાનનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાનાં કાર્ય માટે રૂ. ૧૦૦૦) ની સહાયતા આપનાર” શ્રીમાન જગન્નાથ કિમ્મતરામને તેટલોજ ધન્યવાદ થતે છે. તેમનાંજ આશ્રય વડે “ઉપદેશામૃત” નો લાભ લઇ શકાય છે અને પુસ્તક સાથે શ્રીમદ્ ભગવદગીતા વિના મૂલ્યે શ્રીમાન જગજીવનદાસ હેતશંકર પંડ્યાએ પોતાના અર્થે વહેંચી આપી છે એ પણ અભિનંદન આપવા યોગ્ય વાત છે. આશા છે કે અન્ય શ્રીમાનો આપું અનુકરણ કરશે.

કેશવ હ. શેઠ.

નોંધ.

આ અંકોની સાથે માસિકતું નવમું વર્ષ પૂર્ણ થાય છે. જુલાઈ મહિનાથી તેને દસમું વર્ષ ગણશે. વર્ષ દરમિયાન આહકમણુની તેણે જે સેવા બજારી છે તે નિવેદન કરવામાં સ્લાવાતું આજ આવવાના સંભવથી અમે તે વાત પકડતી મૂકીએ છીએ. પરંતુ સેવા બજાવતાં જે સુસ્કેલીઓ નડી હોય તે નિવેદન કરવાતું અમે એટલા માટે વાસ્તવિક અને પ્રાસંગિક માનીએ છીએ કે જેથી આહકો તરફનો (જે હોય તે) અસંતોષ કમી થાય અને અમારી સુસ્કેલીઓ સમજવાને પરિણામે આહકો તરફથી તે સુસ્કેલીઓ ટાળવા માટે જોઈતું બળ મળી શકે.

ગયે વર્ષે માસિકને નરા લેખાસની કક્ષામાં યુક્તી વેળાએ અમે જે જે ઉમેદો, આહકમણુના સંતોષ માટે રાખી હતી તે, અલ્પધારી ફાટેલી મરફીએ અને હાલની વધતી જતી સખ મોંઘવારીએ બરાબર બર આપવા દીધી નથી. અમે આ સાચી રીતે સમજી શક્યા છીએ. માસિકના સંઘના અંકો નિયમિત પ્રકટ નથી થયા અને લખાણુના કાગળો કૈંક કમી અપાયા છે એ પણ અમારી જાણ બહાર નથી, પરંતુ સુખ આહકો હાલની મોંઘવારીનો જે તટસ્થ વૃત્તિથી વિચાર કરશે તેા પોષ્ટેજ ખાદ કરતાં માત્ર એક રૂપિયા જેટલા લવાજમમાં અમે જે સાહિત્ય પૂર્ણ પાડીએ છીએ તે ઓછું નથી-એવી તેમને ખાતરી થયા સિવાય નહિજ રહે એમ અમે એકસ રીતે માની લીધીએ છીએ. વળી કવચિત્ થોડાં ફરમા કમી અપાયા છે તેા તેના બદલે આ વર્ષે આપેલી મેટમાં વળી જા્ય છેજ એટલે એ વિષે વિશેષ અસંતોષતા કારણ રહેતું નથી.